

IMPLIKATUR SAJRONE BASA PANYUWUNAN ING KELURAHAN LIDAH WETAN, KECAMATAN LAKARSANTRI, KUTHA SURABAYA

NOVI ENDAH SAFITRI

S-1 Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Novisafitri@mhs.unesa.ac.id

Dr. Murdiyanto, M.Hum.

Dhosen Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

ABSTRAK

Implikatur utawa makna kang beda sajrone tuturan kerep diprangguli dening wong kang lagi cecaturan karo lawan tuture utawa mitra tutur. Salah sijine nalika nindakake basa panyuwunan. Panyuwunan nduweni tujuwan supaya mitra tutur nindakake kekarepane panutur kayata ngongkon, takon, nyenyuwun, menehi saran utawa nuturi, menging, lan menehi palilah. Nliti implikatur sajrone basa panyuwunan nduweni paedah sing mirunggan amarga nyinaoni makna kang beda sajrone tuturan.

Punjere panliten yaiku ngenani apa wae jinise implikatur sajrone basa panyuwunan ing Kelurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya lan tujuwan implikatur sajrone basa panyuwunan ing Kelurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya. Paedah teoritis panliten, yaiku menehi sumbangsih tumrap pangrembakane kajian implikatur basa Jawa, kajian tindak tutur basa Jawa lan linguistik mligine bidhang pragmatik. Paedah praktis panliten, yaiku salah sijine materi kanggo nyinaoni basa mligine bidhang pragmatik ing pawiyatan luhur uga menehi paedah kanggo para panliti implikatur.

Panliten implikatur sajrone basa panyuwunan dilebokake jinis etnografis awit ngrembug basa kang disambungake konteks sosial lan nggunakake teorine Grice. Panliti jupuk dhata panliten ing lapangan. Sumber dhatane saka cathetan alamiah cecaturane mahasiswa sing manggon ing Kelurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya. Tatacara nglumpukake dhata kanthi metodhe semak lan wicara. Tatacarane njlentrehake dhata kanthi metodhe distribusional lan dheskriptif. Dene tatacara nyuguhake jlentrehan dhata kanthi metodhe informal.

Asile panliten kaperang dadi loro, yaiku jinise implikatur sajrone basa panyuwunan lan tujuwane implikatur sajrone basa panyuwunan. Jinis implikatur iki ana loro, yaiku (1) implikatur konvensional kang diperang maneh dadi loro, yaiku implikatur konvensional simbolik lan implikatur konvensional non-simbolik. (2) Jinis implikatur konversasional, uga diperang maneh dadi loro, yaiku implikatur konversasional umum lan implikatur konversasional mligi. Uga diweruhi tujuwan implikatur kang kaperang dadi loro, yaiku implikatur kanthi tujuwan *ekspresif* lan implikatur kanthi tujuwan *direktif*.

Tembung Wigati: Implikatur, Basa panyuwunan, lan konteks sosial

PURWAKA

Bab iki isine andharan ngenani (1) lelandhesane panliten, (2) underane panliten, (3) ancane panliten, (4) paedhahe panliten, (5) wewatesane panliten, lan (6) panjlentrehe tetembungan.

Lelandhesane Panliten

Implikatur sajrone basa panyuwunan minangka salah sawijine ilmu pragmatik. Implikatur digunakake kanggo ngandharake pambada kang kerep ditindakake antarane kang dituturake lan kang diimplikasikake. Implikatur arupa tuturan kang ngandharake samubarang, nanging duweni maksud beda karo apa kang sebenere diandharake kanthi cara *eksplisit* (sumirat) kang nduweni paedah sajrone konteks. Konteks kasebut bisa nuwuhake tumindak *komunikasi*/ pacaturan antarane pawongan siji lan liyane. Pacaturan kang dituturake dening panutur bisa

diimplikasikake lan ngasilake makna uga teges kang maneka warna. Pangerten ngenani makna kang dimaksud dening panutur gumantung saka konteks tuturan panutur, nanging anane implikatur sajrone pacaturan kasebut ndadekake rong pangira saka mitra tutur, tuturan kang bisa dingerteni dening mitra tutur lan tuturan kang ora bisa dingerteni dening mitra tutur.

Miturut (Grice sajrone Rahardi, 2005:43) sajrone artikele kanthi irah-irahan "*Logic and Conversation*" ngandharake yen sawijine tuturan bisa ngimplikasi proposisi sing ora minangka bagian saka tuturan kasebut. Implikatur minangka maksud kang sumirat sajrone tuturan bisa ditegesi minangka makna tambahan kang diandharake dening panutur. Jumbuh karo sing diandharake Yule (2006:35) yen implikatur yaiku samubarang kang ditegesi utawa dikarepake dening panutur kang nduweni teges beda karo bab kang sanyatane dituturake dening panutur. Implikatur bisa

ditemokake utawa diwujudake yen anane panutur lan mitra tutur kang padha duweni tuturan sajrone pacaturan.

Teori implikatur sing kawedhar ngenani implikatur durung jero anggone medharake. Tegese isih ana bab-bab sing samesthine perlu kawigaten saka pakar-pakar kasebut, kayata ngenani tujuwan lan konteks. Implikatur ing basa Jawa wis tau ditliti, nanging panliten implikatur sajrone basa panyuwunan durung tau ditliti. Nliti implikatur sajrone basa panyuwunan nduweni paedah sing mirunggan amarga nyinaoni maksud sajrone tindak tutur mligine basa panyuwunan. Ana panliten kang wis ngandharake ngenani implikatur lan merang implikatur yaiku Grice (1975) ananging durung diandharake kanthi njlimet ngenani implikatur ing basa panyuwunan.

Implikatur utawa makna kang beda sajrone tuturan kerep diprangguli dening wong kang lagi cecaturan karo lawan tuture utawa mitra tutur. Implikatur iki dunung sajrone tuturan, bisa dunung ing tuturan panutur bisa uga dunung ing tuturan kang diandharake mitra tutur. Salah sijine yaiku nalika nindakake tuturan njaluk samubarang. Basa panyuwunan kalebu tindak tutur direktif, kang nduweni tujuwan supaya mitra tutur nindakake kekarepane panutur kayata ngongkon, takon, nyenyuwun, menehi saran utawa nuturi, menging, lan menehi palilah.

Basa panyuwunan mujudake salah sawijine tindak tutur kang kerep ditindakake ing bebrayan. Basa panyuwunan asring digunakake pawongan nalika njaluk samubarang amarga nduweni kekarepan supaya mitra tutur nindakake kekarepane lan panjaluke. Sajrone *komunikasi*/ pacaturan kadhang kala panutur ora langsung blaka ngandharake maksud saka tuturane kasebut. Basa panyuwunan uga ditemokake sajrone pacaturan para mahasiswa Universitas Negeri Surabaya kang manggon ing kelurahan Lidah Wetan, kecamatan Lakarsantri kutha Surabaya, mula antarane panutur lan mitra tutur kasebut bisa kudu mangerteni konteks tuturan.

Panliti milih implikatur sajrone basa panyuwunan ing pasrawungan mahasiswa unesa amarga basa panyuwunan bisa ditindakake dening sapa wae, bisa antarane kanca, tangga, lan dulur. Para mahasiswa kasebut nduweni cara sing beda anggone nindakake tuturan njaluk samubarang dening mitra tuture kang bisa nuwuhake implikatur. Mula bakal diandharake lan dijlentrehake ngenani apa wae jinise lan tujuwan implikatur sajrone basa panyuwuna nsing ditindakake dening mahasiswa mligine mahasiswa Universitas Negeri Surabaya sing manggon ing Kelurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya.

Panliten implikatur ing tidak tutur njaluk samubarang iki bakal diandharake kanthi nggunakake metodhe etnografis komunikasi kang ana gegayutane

karo jarak sosial yaiku adoh cedhake sesambungane antarane panutur lan mitra tutur. Panliten iki bakal nggunakake teori implikatur Grice. Miturut Grice (1975:45) sing merang implikatur dadi loro, yaiku implikatur konvensional (*conventional implicature*) lan implikatur pacaturan (*conversational implicature*). Teori sing pinilih kasebut diajab bisa nintingi panliten kanthi irah-irahan “Implikatur sajrone Basa Panyuwunan ing Kelurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya”.

Underane Panliten

Adhedhasar apa kang wis dijlentrehake ing lelandhesane panliten kasebut, undheran panlitensing bakal ditliti, yaiku:

- (1) Apa wae jinis implikatur sajrone basa panyuwunan ing Kelurahan Lidah Wetan Kecamatan Lakarsantri Kutha Surabaya?
- (2) Apa tujuwan kang kinandhut implikatur sajrone basa panyuwunan ing Kelurahan Lidah Wetan Kecamatan Lakarsantri Kutha Surabaya?

Ancas Panliten

Adhedhasar underane panliten, ancas panliten iki, yaiku:

- (1) Ngandharake lan njlentrehake jinis implikatur sajrone basa panyuwunan ing Kelurahan Lidah Wetan Kecamatan Lakarsantri Kutha Surabaya.
- (2) Ngandharake lan njlentrehake tujuwan kang kinandhut implikatur sajrone basa panyuwunan Kelurahan Lidah Wetan Kecamatan Lakarsantri Kutha Surabaya.

Paedahe Panliten

Sakabehe panliten kang dilakoni mesthi wae nduweni ancas, yaiku supaya bisa menehi paedah marang bebrayan agung. Paedah sing bisa dijupuk saka panliten iki nduweni rong perangan, yaiku paedah teoritis lan paedah praktis.

(1) Paedah Teoritis

Paedah teoritis asil panliten iki, yaiku panliten iki diajab bisa kanggo ngrembakake ilmu basa Jawa mligine bidhang pragmatik sing wis ana sadurunge. Saliyane iku, asil panliten iki uga bisa menehi lan nambahi kawruh lan wawasan kang nduweni sesambungan karo ilmu pragmatik, mligine ing pasinaon implikatur.

(2) Paedah Praktis

Paedah praktis panliten iki, yaiku bisa dadi salah sijine materi kanggo nyinaoni basa mligine bidhang pragmatik ing pawiyatan luhur mligine jurusan Basa lan

Sastra Jawa. Banjur menèhi paedah kanggo para panliti implikatur kanthi gamblang, cetha, lan jangkep sarta bisa menèhi kawruh marang para pamaos yen ta para pamaos kasebut manggon minangka panutur lan mitra tutur. Saliyane iku, uga menèhi paedah praktis kanggo mahasiswa lan masyarakat Kelurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya.

Wewatesane Panliten

Panliten iki ora uwal lan adoh saka panjlentrehan, mula panliten iki diwatesi. Kaping sepisan ngenani basa sing dienggo ing panliten iki yaiku basa Jawa sing dienggo cecaturan para mahasiswa Universitas Negri Surabaya sing manggon ing Klurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya. Basa sing kerep digunakake yaiku basa Jawa ngoko. Kaping pindho yaiku ngenani panggonan panliten. Panggonan panliten iki yaiku ing Klurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya. Watesan kaping telu yaiku dijingglengi kanthi etnografis komunikatif. Komponen tutur kaperang dadi telu, yaiku struktur sosial, relasi sosial, lan situasi sosial. Struktur sosial kaperang dadi umur, jinis kelamin, lan status sosial. Relasi sosial kaperang dadi sesambungan kulawarga, tangga lan kekancan, ing panliten iki mung munjer ing relasi sosial kekancan. Dene situasi sosial kaperang dadi panggonan lan wayah. Kaping pungkasan panliten iki bakal nliti jinise implikatur sajrone basa panyuwunan lan tujuwan implikatur sajrone basa panyuwunan.

Panjltrehan Tetembungan

Supaya ora kleru anggone ngerteni tetembungan sing digunakake ing panliten iki, mula perlu diandharake ngenani panjlentrehan tetembungan. Tetembungan-tetembungan wigati kasebut diandharake ing panjlentrehan iki.

(3) Implikatur

Wijana lan Rohmadi (2009:227) implikatur minangka tuturan kang ngandhut maksud tartamtu utawa maksud kang disingidake, maksud liyane karo kang dituturake. Implikatur bisa dingerteni kanthi gampang yen antarane panutur lan mitra tutur duweni pamawas padh. Pengalaman lan kawruh kang dikarepake ing kene yaiku pengalaman lan kawruh ngenani manek warna konteks tuturan kang kalebu ukara-ukara kang diandharake dening penutur.

Implikatur yaiku salasawijine satuwan semantik pragmatis minangka tuturan kang ngandhut maksud siningid, maksud sing beda karo sing dituturake. Implikatur bisa diarani makna siningid. Grice (delengen bukune Mulyono, 1993:30) ngandharake menawa salah sawijine tuturan bisa ngimplikasikake proposisi kang dudu bageyan saka tuturan kasebut. Gerald (1979:38),

ngandharake implikatur minangka sawijine maksud kang dilakokake lumantar ukara sajrone konteks nadyan proposisi kuwi dudu perangan saka sing diandharake sadurunge. Ringkese implikatur bisa diarani makna siningid. Andharan kasebut bisa didudut yen implikatur yaiku cara menèhi teges luwih marang apa sing diandharake, uga menèhi gambaran ngengingi tindak tutur tartamtu.

(4) Tindak Tutur

Tumindak kang dilakoni kanthi ngasilake tuturan bisa ngemot 3 tumindak kang padha sesambungan. Miturut Austin (sajrone Tarigan, 2009:34) tindak tutur nduweni 3 jinis yaiku tindak lokusi (ngandharake bab tartamtu), tindak ilokusi (nindakake bab tartamtu), lan tindak perlokusi (akibat saka tuturan kang menèhi pangribawa marang mitra tutur). Komponen dhasar tindak tutur yaiku anane panutur, tuturan, mitra tutur, lan konteks tuturan. Miturut teorine Austin (sajrone Nababan, 1987:18) tindak tutur diperang adhedhasar isine tuturan dadi lokusi, ilokusi, lan perlokusi. Tindak perlokusi miturut Austin (sajrone Ibrahim 2004:115) tindak perlokusi ngasilake pangribawa tartamtu marang mitra tutur. Komponen dhasar perlokusi yaiku panutur, tuturane panutur, tujuwane panutur kanggo mitra tutur banjur tumindake mitra tutur kang wis oleh pangribawa saka panutur. Tindak tutur menèhi informasi kanggo mitra tutur supaya nindakake tuturan saka panutur.

(5) Basa Panyuwunan

Basa panyuwunan kalebu salah sawijine tindak tutur direktif kang kerep digunakake ing bebrayan. Basa panyuwunan dumadi amarga panutur nduweni kekarepan tumrap apa kang diduweni mitra tutur. Prayitno (2011:46) ngandharake yen tindak tutur direktif njaluk yaiku tindak tutur kang nduweni tujuwan kanggo nyenyuwun lan ngarepake marang mitra tutur supaya diwenehi apa kang dijaluk panutur dadi kasunyatan. Basa panyuwunan yaiku tindak tutur kang nduweni tujuwan kanggo nyenyuwun lan ngarepake samubarang marang mitra tutur supaya diwenehi apa kang dijaluk kasebut. Basa panyuwunan ing masyarakat jawa lumrahe ditindakake dening kabeh wong, ing antarane bocah, wong enom, lan wong tuwa. Panutur njaluk samubarang marang mitra tutur nduweni pangajab supaya mitra tutur supaya mitra tutur gelem menehake lan nindakake samubarang apa kang dikarepake dening panutur.

(6) Panutur

Sesambungan karo pacaturan mesti nggayutake antarane panutur lan mitra tutur, supaya sesambungan kasebut diarani kasil anggone komunikasi. Sing diarani panutur yaiku miturut Sudaryanto (1993:765)

ngandharake yen panutur yaiku wong kang pinter gunem. Dene Nadar (2009:8) ngandharake panutur iku O1 (*Orang ke 1*) minangka uwong kang nuturake sithik akehe tuturan. Dadi panutur iku bisa ditegesi uwong kang pinter gunem kang menehi tuturan tumrap mitra tutur. Dhasare panutur gumantung saka jinis kelamin, asal dhaerah, asal golongan masyarakat, umur, profesi, kelompok etnik, lan agama.

(7) Mitra tutur

Mitra tutur minangka lawan micara sajrone pacaturan, jumbuh karo panemune Nadar (2009:8) ngandharake yen mitra tutur iku O2 (*Orang ke II*) kang dadi lawan tuture panutur. Mitra tutur minangka uwong kang diajak ndeleng fenomenan utawa kadadeyan basaing wektu tartamtu lan nduweni sipat dheskriptif. Ana telung cara kang ditindakake, yaiku nyepakake dhata, nganallisi dhata, lan ngrumusake asile panliten.

(8) Konteks Sosial

Searle (sajrone Mulyana, 2005:24), ngandharake yen konteks sosial yaiku relasi sosiokultural sing njangkepi sesambungane panutur lan mitra tutur nalika cecaturan. Konteks sosial diperang dadi papat, yaiku: struktur sosial, relasi sosial, kahanan sosial, lan norma sosial.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Ing bab II iki diandharake panliten ngenani tengara wayah kang wis tau katindakake, konsep-konsep ngenani implikatur ing tindak tutur njaluk samubarang, lan landhesan teori kang kagunakake sajrone panliten iki.

Panliten Saemper

Panliten ngenani implikatur ora mung ditindakake ing basa jawa nanging uga ditindakake ing basa Indonesia lan basa Inggris. Panliten sabanjure yaiku panliten basa Indonesia kang ditindakake dening Devi Putri Wulan Sari kanthi irah-irahan "*Implikatur dalam Rubrik (Pembaca menulis) pada Harian Jawa Pos Edisi Desember 2011-Februari 2012*" (Implikatur ing Rubrik "Pamaca Nulis" ing Harian Jawa Pos Edhisi Desember 2011-Februari 2012) ing taun 2012. Panliten iki ngenani wujud, fungsi, lan makna ing tuturan implikatur. Dhata kang digunakake ing panliten kasebut yaiku ukara-ukara kang ana ing Rubrik "*Pembaca Menulis*" Harian Jawa Pos. Asil panliten iki yaiku ditemokake wujud, fungsi, lan makna saben tuturan implikatur. Bab pambada antarane panliten kang bakal ditindakake lan panliten sadurunge dening Devi Putri Wulan Sari (2012) yaiku ngenani fungsi lan makna ing tuturan implikatur. Objek kang diteliti uga ora padha, yen ing panliten iki objek kang digunakake yaiku sajrone pacaturan para mahasiswa kang

kos ing Lidah Wetan Surabaya. Dene objek kang digunakake dening Devi Putri Wulan Sari (2012) yaiku ukara-ukara kang ana ing Rubrik "*Pembaca Menulis*" Harian Jawa Pos Edhisi Desember 2011- Februari 2012. Panliten kaloro iki menehi gegambaran yen wujud implikatur konvensional lan implikatur konversasional bisa tuwuh ing maneka warna medhia. Bisa arupa medhia cethak lan bisa tuturan saben dina.

Panliten implikatur sabanjure uga ditindakake ing basa Inggris dening Rizky (2015) kang nliti implikatur kanthi judhul "*Implicature Used By English Department Student*" (Panganggone Implikatur Tumrap Mahasiswa Jurusan Basa Inggris). Kang nliti ngenani teges implikatur lan perangan implikatur, yaiku ana implikatur konvensional lan implikatur konversasional uga prinsip kerjasama sajrone pacaturane mahasiswa jurusan basa Inggris. Kaloro panliten iki ana bab kang padha lan pambedane. Pepadhane yaiku panliten kang bakal ditindakake salah sijine njlentrehake prekara jinis-jinis implikatur, semana uga panliten Rizky (2015). Jinis kasebut adhedhasar teori implikatur miturut Grice (1975:45). Pambedane saka panliten kang bakal ditindakake lan panliten sadurunge dening Rizky (2015) yaiku yen ing panliten iki ngenani pola pamilihe tembung lan ukara ing implikatur, lan tujuwan kang kinandhut. Dene panliten kang ditindakake dening Rizki (2015) pambedane yaiku ngenani prinsip kerjasama lan objek kang diteliti. Objek kang digunakake ing panliten iki yaiku sajrone pacaturan para mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan Surabaya. Dene objek ing annliten sadurunge yaiku sajrone pacaturan tumrap Mahasiswa Jurusan Basa Inggris. Panliten kaloro iki menehi gegambaran yaiku implikatur konvensional lan implikatur konversasional bisa tuwuh sajrone tuturan mahasiswa.

Panliten sabanjure yaiku panliten kang ditindakake dening Ah. Syahrul Rahmat (2016) kang nliti implikatur sajrone pamejangan kanthi isbat kanthi judhul "*Implikatur Konvensional Simbolik Sajrone Pamejangan Kanthi Isbat Tumrap Waga Perguruan Pamulangan Ilmu Sejati ing Kutha Surabaya*". Panliten kang bakal ditindakake lan panliten kang wis ditindakake dening Ah. Syahrul Rahmat iki ana pambedane yaiku saka objek kang diteliti. Panliten kang bakal ditindakake nggunakake onjek panliten sajrone pacaturan para mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan Surabaya. Dene panliten sadurunge dening Ah. Syahrul Rahmat iki nggunakake objek panliten yaiku sajrone pamejangan kanthi Isbat tumrap warga perguruan pamulangan ilmu sejati ing kutha Surabaya. Asil panliten iki njlentrehake implikatur konvensional simbolik sing didhapuk saka wujud lan isi tuturan. Implikatur konvensional simbolik sajrone pamejangan kanthi isbat tumrap warga perguruan

pamulangan ilmu sejati ing kutha Surabaya iki ndudut adhedhasar konteks carane mejang lan wujud wejangane.

Panliten sadurunge iki menehi gegambaran yen implikatur konvensional simbolik iki adhedhasar konteks carane mejang lan wujud wejangne. Carane mejang bisa diperang dadi sanga yaiku (1) medhar, (2) mbeber, (3) ndunungake, (4) merdeni, (5) nulat, (6) nuladhani, (7) nyantrik, (8) mrentah, lan (9) nyiritani. Wujude wejangan sing dianggo ing panliten iki yaiku awujud ukara isbat. Ukara isbat kasebut wujude nganggo basa sing lumrah, amarga saka basa lisan lan gumantung konteks panuture. Adhedhasar surasane wujude ukara isbate yaiku awujud (1) ukara pepindhan, (2) ukara pakon, lan (3) ukara crita. Dene wujude wejangan adhedhasar isine diperang dadi telu yaiku (1) sangkan parane dumadi, (2) dununge kawula-Gusti, lan (3) nglungguhi jagat gumelar. Dene panliten kang bakal ditindakake iki njlentrehake jinis-jinise implikatur kang dumadi sajrone pacaturann para mahasiswa kaang kos ing Lidah Wetan Surabaya. Dene wujud ukara ing panliten kang bakal ditindakake iki yaiku ukara pitakon, ukara nyasmitani.

Panliten sabanjure yaiku Muflikhul Jannah (2016) kang nliti implikatur sajrone lagu Jawa kanthi judhul "*Implikatur sajrone Lagu Jawa Riptane Andjar Any*". Asil panliten iki ndudut ngenani jinis-jinise implikatur konvensional lan implikatur konversasional. Implikatur konvensional duweni jinis yaiku implikatur konvensional simbolik lan non-simbolik. Dene implikatur konversasional jinise yaiku implikatur pacaturan umum, implikatur pacaturan mligi, implikatur *berskala*, lan proporsional.

Panliten kang bakal ditindakake lan panliten sadurunge dening Muflikhul Jannah (2016) kang nliti implikatur sajrone lagu Jawa kanthi judhul "*Implikatur sajrone Lagu Jawa Riptane Andjar Any*" ana padha lan pambedane. Yen diwawas saka pepadhane yaiku panliten kang bakal ditindakake salah sijine njlentrehake ngenani jinis-jinis implikatur yaiku implikatur konvensional lan implikatur konversasional, semana uga panlitene Muflikhul Jannah (2016) jinis kasebut adhedhasar teori implikatur miturut Grice (1975:45). Pambeda saka panliten kang bakal ditindakake karo panliten sadurunge dening Muflikul Jannah (2016) yaiku ana ing objek kang diteliti, yen ing panliten iki objek kang digunakake yaiku sajrone pacaturan mawa basa jawa para mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan Surabaya. Dene objek kang digunakake dening Muflikhul Jannah (2016) nggunakake objek sajrone lagu jawa riptane Andjar Any.

Panliten kaloro iki menehi gegambaran yaiku implikatur konvensional lan implikatur konversasional bisa tuwuh sajrone tuturan kang dituturake nanging nduweni wujud kang beda yen ing pacaturan lumrahe wujude ukara kang dituturake bisa ukara kang mawa

pitakonan, ukara nyasmithani, dene ing lagu jawa wujude arupa cakepan-cakepan.

Panliten ngenani implikatur wis tau ditindakake sadurunge. Salah sawijine yaiku panlitene Alvian Bayu Kresna (2018) kanthi irah-irahan "*Implikatur sajrone Pacaturan Basa Jawa ing Medhia WhatsApp Grup 2014 B Taun 2017*". Asil panliten iki ngandharake jinise implikatur. Jinis impikatur iki ana loro, yaiku implikatur konvensional kang diperang maneh dadi loro, yaiku implikatur konvensional simbolik lan implikatur konvensional non-simbolik. Jinis implikatur sing kapindho yaiku implikatur konversasional, uga diperang maneh dadi loro, yaiku implikatur konversasional umum lan implikatur konversasional mligi. Uga diweruhi tujuan implikatur kang kaperang dadi loro, yaiku implikatur kanthi tujuan *ekspresif* lan implikatur kanthi tujuan *direktif*.

Panliten kang bakal ditindakake lan panliten sadurunge dening Alvian Bayu Kresna (2018) kang nliti implikatur kanthi sajrone pacaturan grup WhatsApp kanthi judhul "*Implikatur sajrone Pacaturan Basa Jawa ing Medhia WhatsApp Grup 2014 B Taun 2017*". Ana padha lan pambedane. Pepadhane yaiku panliten iki bakal ditindakake ngenani panjlentrehan jinis-jinis implikatur yaiku imlikatur konvensional lan implikatur konversasional, semana uga panliten kang ditindakake dening Alvian Bayu Kresna (2018). Pambedane saka panliten kang bakal ditindakake karo panliten kang sadurunge dening Alvian Bayu Kresna (2018) yaiku ana ing objek kang diteliti, yen ing panliten iki objek kang digunakake yaiku sajrone sajrone pacaturan mawa basa jawa para mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan Surabaya. Dene panliten sadurunge nggunakake objek sajrone pacaturan basa jawa ing medhia whatsapp grup 2014 B taun 2017. Panliten kaloro iki menehi gegambaran yaiku implikatur konvensional lan implikatur konversasional bisa tuwuh sajrone tuturan kang dituturake nanging nduweni wujud kang beda yen ing pacaturan lumrahe wujude ukara kang dituturake, dene ing medhia whatsapp yaiku arupa ukara-ukara.

Pragmatik

Pragmatik nduweni bidhang tartamtu yaiku dheiksis, implikatur pacaturan (*convensional implicature*), tindak tutur (*speech act*), lan pangira-ira utawa presuposisi (*presupposition*) Purwo (1990:17). Banjur Leech (1993:8) uga ngandharake menawa pragmatik kuwi studi ngenani teges kang sesambungan karo situasi ujar. Dene Levinson sajrone (Alamsyah 2010:1) pragmatik bisa dingerteni minangka studi sesambungan antarane basa lan konteks kang dadi lelandhesan andharan tegese basa.

Pragmatik duweni pepadhan karo ilmu basa liyane, kayata Semantik. Pepadhane yaiku kekarone nintingi makna-makna basa. Kekarone uga duweni pambada, yaiku yen semantic kuwi nyinaoni makna satuwan basa kanthi *internal*, dene pragmatik kuwi nyinaoni makna satuwan basa kanthi *eksternal*. Tarigan (2009:29) ngandharake dene pragmatik yaiku telaah ngenani teges kang gegayutan karo maneka situasi tuturan. Miturut Morris (sajrone Nadar, 2009:2) pragmatik yaiku cabang linguistik sing nyinaoni basa sing digunakake komunikasi sajrone situasi tartamtu.

Wijana lan Rahmadi (2009:95) ngandharake pragmatik nyinaoni panganggane basa kanthi cara *eksternal*, yaiku ngerteni maksud sumirat ing sawalike tuturan. Miturut Yule (2006:3) pragmatik yaiku ilmu basa kang nyinaoni makna kang diwedharake dening pamicara (panulis) lan dingerteni dening mitra wicara (pamaca). Banjur Yule (2006:4) uga ngandharake yen pragmatik nyinaoni kepriye mitra wicara bisa ndudut makna kang dimaksud dening pamicara. Adhedhasar panganggane, pasinaon pragmatik bisa ditegesi ilmu basa kang nyinaoni anane maksud pamicara kang ora diwedharake sajrone tuturan langsung.

Nyinaoni bab basa lumantar pragmatik kuwi duweni paedah ndadekake wong kang dadi mitra tutur utawa pamaca bisa mangerteni luwih dhisik makna tuturan kang dituturake dening panutur utawa tulisan kang ditulis dening panulis. Wong kang dadi mitra tutur utawa pamaca uga bisa ndeleng jinis-jinise tumindak utawa simbol kang dikatonake panutur utawa panulis nalika medharake maksud kanthi cara ora langsung. Lan wong kang dadi mitra utawa pamaca bisa ngerteni dudutan saka tuturan utawa tulisan, kanthi ngerteni makna kang cetha lan pesthi ngenani apa kang dituturake dening panutur utawa kang ditulis dening panulis. Paedah-paedah kasebut ndadekake pragmatik kuwi narik kawigaten kanggo ditintangi lan disinaoni, nanging pragmatik uga duweni wewatesan, yaiku minangka tintingan umum ngenani kepriye carane konteks kuwi mangribawani panutur lan mitra tutur anggone napsirake teges utawa tuturan kang kaiket dening konteks tuturan. Cundhuk karo sing diandharake Purwo (1990:2) yen pragmatik minangka salah sijine bidhang kajian linguistik. Dadi bisa diarani yen pragmatik minangka cabang ilmu linguistik sing nliti tegese tuturan kanthi cara nyambungake faktor lingual yaiku basa minangka pralambang utawa faktor nonlingual kayata konteks, pengetahuan, komunikasi, sarta kahanan panganggane basa.

Pragmatik luwih akeh ing ilokusi lan perlokusi tinimbang lokusi. Amarga sajrone ilokusi nduweni daya tuturan (teges lan fungsi) lan perlokusi tuwuh tindakan minangka akibat daya tuturan kasebut. Sajrone lokusi isih

durung mesthi nduweni fungsi tuturan, sing ana mung teges tembung utawa ukara sing dituturake.

Leech (1993:8), menehi wewatesan pragmatik yaiku studi ngenani makna sajrone komunikasi sing gayut karo kahanan tuturan. Pragmatik minangka ilmu basa sing ngandharake maksud tindak tutur saka panutur lan nduweni sesambungan karo apa sing diucapake dening panutur. Dene tindak tutur yaiku tumindak basa sing nduweni maksud tartamtu lan bisa tuwuh kanthi eksplisit utawa emplisit, gumantung konteks sing ana ing wedharane. Aspek-aspek saka kahanan tutur yaiku (a) panutur lan mitra tutur, (b) konteks tuturan, (c) tujuwan tuturan, (d) tuturan minangka wujud tumindak, lan (e) tuturan minangka prodhuk tindak verbal (Wijana 1996:3-10).

Yule (2006:4) ngandharake 4 teges pragmatik, yaiku: (1) pragmatik, studi ngenani maksud panutur, (2) pragmatik, ngenani studi makna kontekstual, (3) pragmatik, studi kepriye supaya luwih akeh kang diandharna tinimbang kang dituturake, (4) pragmatik, studi ngenani tuturan saka jarak hubungan.

Adhedhasar pamawas para ahli basa ing ndhuwur bisa didudut dene pragmatik yaiku cabang linguistik sing nelaah tuturan kang dituturake panutur kang bisa mangribawani mitra tutur. Konsep umum pragmatik yaiku katrampilan sajrone nggunakake basa miturut partisipan nalika pacaturan, topik pacaturan, situasi lan dumadine pacaturan kasebut.

Dheiksis

Dheiksis yaiku tetembungan kanggo negesi tata cara (ing basa Yunani) kanggo salah sawijine bab dhasar kang ditindakake karo tuturan. Dheiksis tegese ‘panuduh’ lumantar basa. Wujud linguistik kang digunakake kanggo ngrampungake ‘panuduh’ disebut wedharan Dheiksis. Nalika nuduh objek akang lan takon, “Apa kuwi?”, mula nggunakake wedharan Dheiksis (“kuwi”) kanggo nuduh samubarang sajrone konteks kanthi ndadak. Wedharan-wedharan Dheiksis kadhang kala uga disebut indeksikal. Wedharan-wedharan kuwi ana ing antarane bentuk-bentuk awalan utawa wiwitan kang dituturake dening bocah-bocah kang isih cilik lan bisa digunakake kanggo nuduh wong karo Dheiksis persona (‘ku’, ‘mu’), utawa nuduh panggon karo Dheiksis spasial (‘ing kene’, ‘ing kana’), utawa kanggo nuduh wektu karo Dheiksis (‘saiki’, ‘sabanjure’). Kanggo nafsirake Dheiksis kuwi, kabeh wedharan gumantung marang penafsirane panutur lan mitra tutur sajrone konteks kang padha. Pancen bener, wedharan Dheiksis kang mbarengi pacaturan lisan, Cummings (2010:34).

Tindak Tutur

Tumindak kang dilakoni kanthi ngasilake tuturan bisa ngemot 3 tumindak kang padha sesambungan. Kang kapisan yaiku tindak lokusi, kang arup tumindak dhasar tuturan utawa ngasilake wedharan linguistic kang nduweni makna. Nalika ngadhepi prekara ngenani pambentuke swara lan tembung kang bener kanggo ngasilake tuturan kang duweni makna sajrone basa (upama panutur nuturake basa kang ora dingerteni kuwi bakal kangelan yen nuturake tuturan kasebut), bisa wae ora kasil nindakake tindak lokusi, Yule (2006:83).

Konsep kapindho yaiku, tindak ilokusi kang kabentuk lkanthi apik tanpa tujuwan, nalika nuturake tuturan karo saperangan guna sajrone pikran. Tindak ilokusi ditindakake lumantar panandhesan komunikatif ing tuturan. Konsep katelu yaiku perlokusi, kang duweni guna tanpa duweni maksud yen tuturan kasebut nduweni kedadeyan. Konsep katelu iki gumantung marang kahanan, mitra tutur ing kene uga bakal meruhi akibat kang bakal dituwuhake. Kuwi biyasane uga disebut minangka akibat saka presuposisi.

Tindak tutur yaiku tumindak-tumindak kang dijlentrehake lumantar tuturan (Yule, 2006:82). Tindak tutur kasebut diatur dening norma sing nggunakake basa sajrone pacaturan antarane panutur marang mitra tutur. Miturut (Chaer,2004:50), tindak tutur yaiku gejala individual kang asipat psikologis lan anane tindak tutur kasebut ditemtokake dening kawasisan basa panutur sajrone ngadhepi kahanan tartamtu.

Miturut Austin (sajrone Tarigan, 2009:34), tindak tutur nduweni 3 jinis yaiku tindak lokusi (ngandharake bab tartamtu), tindak ilokusi (nindakake bab tartamtu), lan tindak perlokusi (akibat saka tuturan kang menehi pangribawa marang mitra tutur). Komponen dhasar tindak tutur yaiku anane panutur, tuturan, mitra tutur, lan konteks tuturan. Miturut teorine Austin (sajrone Nababan, 1987:18) tindak tutur diperang adhedhasar isine tuturan dadi lokusi, ilokusi, lan perlokusi. Tindak perlokusi miturut Austin (sajrone Ibrahim 2004:115) tindak perlokusi ngasilake pangribawa tartamtu marang mitra tutur. Komponen dhasar perlokusi yaiku panutur, tuturane panutur, tujuwane panutur kanggo mitra tutur banjur tumindake mitra tutur kang wis oleh pangribawa saka panutur. Tindak tutur menehi informasi kanggo mitra tutur supaya nindakake tuturan saka panutur.

Implikatur

Miturut Wijana lan Rohmadi (2009:227) implikatur minangka tuturan kang ngandut maksut tartamtu utawa maksud kang disingidake, maksud liyane karo kang dituturake. Implikatur bisa dingerteni kanthi gampang yen antarane panutur lan mitra tutur duweni pamawas padh. Pengalaman lan kawruh kang dikarepake ing kene yaiku pengalaman lan kawruh ngenani maneka warna

konteks tuturan kang kalebu ukara-ukara kang diandharake dening penutur.

Miturut Nadar (2009:250), implikatur mujudake interpretasi kang bisa didudut saka sawijine tuturan. Dene Black (2011:17) njlentrehake implikatur yaiku sakabehane bab kang diimplikasekake, nanging ora diwedharake. Ringkese implikatur bisa diarani makna siningid. Miturut Levinson (sajrone Nadar, 2009:61), implikatur menehi andharan eksplisit ngenani kepriye cara ngimplikasekake luwih akeh saka apa kang dituturake.

Sajrone pacaturan sawijine panutur nduweni maksud tartamtu nalika ngandharake samubarang. Maksud kang kinandhut sajrone guneman diarani implikatur. Panutur sajrone pacaturan kudu ngupaya supaya apa kang wis diandharake ana sesambungan karo kahanan sajrone pacaturan kasebut, cetha lan gampang dingerteni dening mitra tutur (Kushartanti, 2005: 106).

Presuposisi

Djasudarma (2010:56) ngandharake presuposisi minangka dhasare tuturan sajrone wacana, dibedakake saka pamikiran tuturan ngenani presuposisi. Frege lan Nababan sajrone (Mulyana, 2005:14) ngandharake yen kabeh andharan kuwi duweni pangira-ira yaiku tujuan utawa referensi dhasar. Rujukan kasebut kang njalari tuturan bisa ditampa utawa dingerteni dening mitra tutur supaya komunikasi bisa lancar. Presuposisi minangka dudutan ngenani konteks basa kang ndadekake wujud basa duweni makna tumrap mitra tutur lan sawalike, sarta ngewangi panutur nemtokake wujud-wujud basa kang digunakake kanggo ngandharake makna utawa pesen kang dimaksud.

Konsep-konsep ing Panliten

Yule (2006:4) ngandharake 4 teges pragmatik, yaiku: (1) pragmatik, studi ngenani maksud panutur, (2) pragmatik, ngenani studi makna kontekstual, (3) pragmatik, studi kepriye supaya luwih akeh kang diandharna tinimbang kang dituturake, (4) pragmatik, studi ngenani tuturan saka jarak hubungan. Implikatur yaiku salah sawijne bab kang dirembug ing pragmatik. Grice (delengen bukune Mulyono, 1993:30) ngandharake menawa salah sawijine tuturan bisa ngimplikasikake proposisi kang dudu bageyan saka tuturan kasebut. Dene sing dadi tema ing panliten iki, yaiku (1) teges implikatur, (2) wujud implikatur, (3) titikan implikatur, (4) tindak tutur njaluk samubarang, (5) panutur, (6) mitra tutur lan, (6) konteks ing implikatur sajrone basa panyuwunan. Konsep-konsep kasebut minangka payung kanggo ngandharake panliten iki. Luwih jangkepe bakal diandharake siji mbaka siji ing panjlentrehan iki.

Implikatur

Implikatur yaiku salawasijine satuwan semantik pragmatik minangka tuturan kang ngandhut maksud siningid, maksud sing beda karo sing dituturake. Implikatur bisa diarani makna siningid. Grice (delengen bukune Mulyono, 1993:30) ngandharake menawa salah sawijine tuturan bisa ngimplikasikake proposisi kang dudu bageyan saka tuturan kasebut. Gerald (1979:38), ngandharake implikatur minangka sawijine maksud kang dilakokake lumantar ukara sajrone konteks nadyan proposisi kuwi dudu perangan saka sing diandharake sadurunge. Ringkese implikatur bisa diarani makna siningid. Andharan kasebut bisa didudut yen implikatur yaiku cara menehi teges luwih marang apa sing diandharake, uga menehi gambaran ngengingi tindak tutur tartamtu.

Wujud Implikatur

Lyons (1995:272) ngandharake pambada kaloro implikatur kasebut gumanung marang kanyatan sajrone panganggone konvensional, utawa makna, wujud -wujud tartamtu lan ekspresi dene kang kaping loro kawiwitan saka anane prinsip umum kang ngatur tumindak lan cecaturan. Leech (1993:96) njejangkepi kekarone karo *metaimplikatur*. Metaimplikatur digunakake mung kango abang-abang lambe wae, saengga panganggone luwih ciyut. Metaimplikatur digunakake sajeone “*kepentingan fatik*” (*po-lite-on-record*) yaiku kanggo njaga sesambungan sosial lan panutur ora duweni tujuwan ilokusi tartamtu. Miturut (Yule, 2006:70) adhedhasar jinise implikatur pacaturan bisa diperang dadi loro, yaiku implikatur pacaturan umum (*generalized conversational implicature*) lan implikatur pacaturan mligi (*particularized conversational implicature*). Grice (1975:45) merang implikatur dadi loro, yaiku implikatur konvensional (*conventional implicature*) lan implikatur pacaturan (*conversational implicature*).

Adhedhasar pamawase Grice bisa didudut yen implikatur konvensional asipat non kontemporer. Sawijine leksem kang ana sajrone wujud tuturan, bisa diweruhi impliksine jalaran makna kang kinandhut asipat awet lan umum. Dene implikatur pacaturan mung tuwuh sajrone sejine tindak pacaturan saengga implikatur kasebut asipat *temporer* (ana jalaran anane tindak cecaturan) lan non-konvensional (samubarang kang ngndhut implikasi ora duweni sesambungan langsung karo kang dituturake).

Implikatur Konvensional

Implikatur konvensional ora nggunakake dhasar prinsip kerjasama utawa maksim-maksim. Implikatur konvensional ora kudu ana sajrone cecaturan lan ora gumantung marang konteks kang mligi kanggo nginteroretasi. Implikatur konvensional disambungake

lumantar tembung-tembung pinilih lan nuwuhake maksud kang diandharake sajrone penganggone, Grice (1975:45).

Pambada antarane implikatur konvensional lan non-konvensional yaiku katon ing wujud implikatur kang gumantung marang kahanan kanyatan sajrone panganggone wujud konvensional, utawa makna, wujud-wujud tartamtu lan *ekspresi*, dene kang kaping loro saka prinsip umum kang ngatur tumindak anane cecaturan.

Implikatur Konvensional Simbolik

Maksud panutur utawa panulis sajrone implikatur konvensional diwedhar lumantar tembung-tembung dudu lumantar prinsip pacaturan */kerja sama*. Laras karo panemune Yule (2006:78) kang ngandharake menawa implikatur konvensional ora adhedhasar *prinsip kerja sama* utawa *maksim-maksim*. Implikatur konvensional ora kudu ana ing cecaturan lan ora kudu kaiket konteks mligi kanggo nafsirake.

Implikatur konvensional simbolik mujudake implikatur kang nduweni titikan panganggone simbol. Pamawas ngenani simbol salah sijine diandharake dening Eco (1984) sajrone Black (2011:267), Eco ngandharake simbol selaras karo aturan-aturan. Grice ngandharake pamawase ngenani simbol kang ana sesambungan karo konteks *interpersonal*, kayadene penafsiran pragmatik. Prinsip kooperatif iku iku bakal ngendalekake kabeh penafsiran sajrone wacana kayadene pamawas Grice.

Implikatur konvensional simbolik sajrone pacaturan para mahasiswa kang kos Lidah Wetan Surabaya duweni titikan yaiku anane simbol-simbol kang arupa, mimic wajah, obahe tangan, obahe mripat, obahe sirah lan liya-liyane. Implikatur konvensional simbolik kang nggunakake ekspresi-ekspresi kang kinandhut sajrone pacaturan para mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan Surabaya. Kuwi bakal luwih nguripake pacaturan lan melu nyiptakake swasana.

Implikatur Konvensional Non-simbolik

Miturut Grice (1975:44) implikatur konvensional yaiku “*In some cases the conventional meaning of the words used will determine what implicated, besides heplin to determine what is said*” (sajrone perangan prekara makna konvensional saka tembung-tembung kang digunakake bisa nemtokake apa kang katut saliyane mbiyantu nemtokake apa kang dikandhakake/tuturake). Sajrone implikatur konvensional, makna implikasi bisa ditemokake saka tembung-tembung kang digunakake. Implikatur konvensional mujudake maksud kang asipat konvensional utawa wis gumathok lan dingerteni kanthi ccara umum dening wong akeh. Implikatur konvensional non-simbolik mujudake implikatur kang tanpa simbol. Bisa didiut yen implikatur konvensional non- simbolik yaiku implikatur kang tanpa

simbol lan bisa dingerteni implikasine lumantar tembung-tembung kang digunakake.

Implikatur Konversasional (Pacaturan)

Implikatur konversasional utawa implikatur pacaturan tuwuh ing sawijine tindak tutur. Implikatur pacaturan asipat temporer lan non-konvensional (Levinson, 1991:117). Miturut panemune Grice (1975:45) ngandharake ana saperangan panemu kang kalebu ngatur kagiyatan cecaturan minangka sawijine basa (tindak tutur). Miturut Grice perangane panemu kang nuduhake anane tumindak sajrone cecaturan kasebut yaiku "*prinsip kerja sama*" ("*cooperation principle*") implikatur pacaturan diderivasi adhedhasar makna pacaturan.

Implikatur pacaturan yaiku proposisi utawa pernyataan implikatif, yaiku apa kang ditegesake, utawa apa kang dimaksud panutur beda karo apa kang sabenero dipocapake dening panutur sajrone pacaturan (Grice sajrone Gunarwan, 2007:247). Implikatur pacaturan digunakake kanggo ngandharake apa kang ditegesi utawa kang dimaksud dening panutur, amarga implikatur pacaturan iki nduweni isi sinurat kang beda karo apa kang sabenero dipocapake dening panutur kuwi dhewe.

Implikatur Pacaturan Umum

Implikatur pacaturan umum ora nduwe lelandhesan utawa paugeran khusus lan konteks tuturan kang diajab bisa menehi dudutan utawa makna tambahan saka anane tuturan Yule (sajrone Gunarwan, 2007:249).

Implikatur Pacaturan Mligi

Pacaturan kang dumadi konteks kang mligi kerep nuwuhake panemu kang dingerteni kanthi lokal. Inferensi-inferensi kang bakal dadi sarat kanggo nemtoake maksud kang diandharake bakal ngasilake implikatur mligi panemune Yule sajrone (Gunarwan 2007:249).

Miturut Cruse (sajrone Putrayasa, 2014:64) ana patang kriteria kang mligi minangka titikan implikatur, yaiku: gumantung konteks, bisa dibatalake, ora bisa dipisahake, lan ora bisa diprediksi utawa diperhitunge. Adhedhasar andharan ing ndhuwur bisa didudut yen implikatur pacaturan yaiku proposisi utawa pernyataan implikatif, apa kang ditegesake, utawa apa kang dimaksud panutur beda karo apa kang sabenero dipocapake dening panutur sajrone pacaturan.

Titikan Implikatur

Implikatur nduweni titikan, miturut Nababan (1987: 39) ana 4 yaiku:

- (1) Implikatur pacaturan bisa diwurungake ing bageyan tartamtu, upamane kanthi nambahake ukara gatra kang nuduhake yen wong kasebut ora gelem nggawe

implikatur kasebut, utawa menehi konteks kanggo murungak implikatur kasebut.

- (2) Lumrahe ora an acara liyo kanggo nuturake apa kang dituturake lan isih nggantungake implikatur kasebut.
- (3) Implikatur pacaturan duweni saat kawruh luwih dhisik tegese *Konvensional* saka ukara kang digawe. Digawe. Mula isine implikatur pacaturan ora kalebu nanging uga gumantung ekspresine panutur.
- (4) Bebenere apa kang dituturake nanging uga gumantung marang benere apa kang dituturake, nanging uga gumantung ekspresine panutur.

Adhedhasar pamawas kasebut, mula bisa nuwuhake dudutan menawa (1) implikatur pacaturan kuuwi bisa diurungake, (2) lumrahe pacaturan kuwi bisa nuturake apa kang dituturake lan isih tetep ngugemi implikatur kang wis ana, (3) implikatur pacaturan duweni sarat merehi luwih dhisik tegese konvensional saka kang wis ana digawe, (4) benere isi saka implikatur pacaturan ora gumantung marang benere apa kang dituturake.

Basa Panyuwunan

Basa panyuwunan utawa tindak tutur njaluk samubarang kalebu salah sawijine tindak tutur direktif kang kerep digunakake ing bebrayan. Tindak tutur njaluk samubarang dumadi amarga panutur nduweni keparepan tumrap apa kang diduweni mitra tutur. Prayitno (2011:46) ngandharake yen tindak tutur direktif njaluk yaiku tindak tutur kang nduweni tujuwan kanggo nyenyuwun lan ngarepake marang mitra tutur supaya diwenahi apa kang dijaluk panutur dadi kasunyatan. Tindak tutur njaluk samubarang yaiku tindak tutur kang nduweni tujuwan kanggo nyenyuwun lan ngarepake samubarang marang mitra tutur supaya diwenahi apa kang dijaluk kasebut.

Tindak tutur njaluk samubarang ing masyarakat jawa lumrahe ditindakake dening kabeh wong, ing antarane bocah, wong enom, lan wong tuwa. Panutur njaluk samubarang marang mitra tutur nduweni pangajab supaya mitra tutur supaya mitra tutur gelem menehake lan nindakake samubarang apa kang dikarepake dening panutur.

Njaluk dumadi sakatembung lingga jaluk kang antuk ater-ater {n-} supaya dadi tembung kriya kang nduweni teges pengin ndarbeni utawa ngepek utawa nglakoni. Ing sesrawungan wong jawa, tembung njaluk tegese yaiku ngandhani utawa ngongkon apa kang kudu dilakoni wong liya. Miturut Sudaryanto, samubarang yaiku apa wae. Njaluk samubarang nduweni titikan ngongkon lan taren marang wong liya supaya menehake utawa nindakake apa wae kang dikarepake dening panutur. Saka andharan kasebut bisa didudut yen sejatine njaluk samubarang nduweni teges yen ngongkon wong liya supaya gelem nyaguhi, ngarujuki, menehake, lan nindakake apa kang dadi keparepane panutur.

Panutur

Sesambungan karo pacaturan mesti nggayutake antarane panutur lan mitra tutur, supaya sesambungan kasebut diarani kasil anggone komunikasi. Sing diarani panutur yaiku miturute Sudaryanto (2001:765) ngandharake yen panutur yaiku uwong kang pinter gunem. Dene Nadar (2009:8) ngandharake panutur iku O1 (*Orang ke 1*) minangka uwong kang nuturake sithik akehe tuturan. Dadai panutur iku bisa ditegesi uwong kang pinter gunem kang menehi tuturan tumrap mitra tutur. Dhasare panutur gumantung saka jinis kelamin, asal dhaerah, asal golongan masyarakat, umur, profesi, kelompok etnik, lan agama.

Mitra tutur

Mitra tutur minangka lawan micara sajrone pacaturan, jumbuh karo panemune Nadar (2009:8) ngandharake yen mitra tutur iku O2 (*Orang ke II*) kang dadi lawan tuture panutur. Mitra tutur minangka uwong kang diajak ndeleng fenomenan utawa kadadeyan basaing wektu tartamtu lan nduweni sipat dheskriptif. Ana telung cara kang ditindakake, yaiku nyepakake dhata, nganallisi dhata, lan ngrumusake asile panliten.

Konteks

Searle (sajrone Mulyana, 2005:24), ngandharake yen konteks sosial yaiku relasi sosio-kultural sing njangkepi sesambungan panutur karo mitra tutur nalika cecaturan. Searle nduweni panemu yen relasi sosial mujudake bab sing wigati sajrone tindak tutur lan struktur sosial mujudake bab sajrone relasi sosial. Konteks kasebut bisa kaperang dadi papat yaiku struktur sosial, relasi sosial, kahanan sosial lan norma sosial. Struktur sosial kuwi ngenani kalungguhane panutur lan mitra tutur ing bebrayan. Kalungguhane kuwi bisa disawang saka status ekonomi sosial, jinis kelamin, umur lan jabatan ing sawijine sesambungan kadhinasan. Nalika nindakake tumindak basa, kang dadi panutur lan mitra tutur kudu ngerti ana struktur sosial kang ngronce tumindake, panganggone caturan lan interpretasi caturan saka mitra tutur (Wijana, 1996:46). Dene relasi sosial yaiku ngenani sesambungan sosial antarane panutur lan mitra tutur. Sing kalebu ing relasi sosial yaiku sesambungan paseduluran sing raket lan ora raket, sesambungan kekancan raket lan ora raket, sarta sesambungan tangga kang cedhak lan adoh. Kahanan sosial bisa diperang dadi loro, yaiku resmi lan ora resmi. Konteks kang pungkasan yaiku norma sosial kang minangka aturan utawa paugeran ing papan masyarakat kasebut.

Lelandhesane Teori

Teori kang digunakake sajrone panliten iki, yaiku teori Grice (1975:45) merang implikatur dadi loro,

yaiku implikatur konvensional lan implikatur pacaturan. Banjur teori Yule (2009:70) kang merang implikatur pacaturan dadi loro, yaiku implikatur pacaturan umum (*generalized conversational implicature*) lan implikatur pacaturan mligi (*particularized conversational implicature*). Lyons (1993: 272) ngandharake pambeda karo implikatur kasebut gumantung marang kanyatan ing panganggone konvensional, utawa makna wujud-wujud tartamtu lan ekspresi, dene kang kaing loro kawiwitan saka anane prinsip umum kang ngatur tumindak lan cecaturan.

Sajrone pragmatik konteks kuwi nduweni hakikat yaiku sakabehe lelandhesan dening panutur kang dingerteni dening panutur lan mitra tutur. Searle (sajrone Mulyana, 2005:24), ngandharake yen konteks sosial yaiku relasi sosio-kultural sing njangkepi sesambungan panutur karo mitra tutur nalika cecaturan. Searle nduweni panemu yen relasi sosial mujudake bab sing wigati sajrone tindak tutur lan struktur sosial mujudake bab sajrone relasi sosial.

METODHE PANLITEN

Metodhe panliten mujudake perangan kang digunakake kanggo ngandharake trap-trapan kang ditindakake ing panliten. Ing tatacarane panliten iki bakal dijlentrehake ngenani ancangan panliten, sumber dhata lan dhata, instrument panliten lan tatacarane panliten. Luwih jangkepe ing andharan iki.

Titikane Panliten

Titikane panliten sajrone panliten iki diperang dadi 2, yaiku ancangane panliten sarta jinis lan sifat panliten.

Ancangan Panliten

Saben panliten mesthi nggunakake metodhe panliten kanggo nggayuh tujuwan kang wis dirumusake. Djajasudarma (1993:3) ngandharake yen metodhe panliten mujudake piranti, prosedhur, lan teknik kanggo nлити objek kang dipilih dening panliti. Metodhe panliten basa duweni sesambungan karo tujuwan panliten basa. Panliten basa duweni tujuwan kanggo nglumpukake, ngolah sarta nyinaoni fenomena-fenomena basa. Panliten kang nggunakake metodhe kualitatif tegese panliten iku nggunakake prosedur tartamtu kanggo ngasilake dhata dheskriptif kang wujud tembung-tembung kang ditulis utawa lisan saka manungsa. Sajrone panliten kualitatif metodhe kang digunakake yaiku wawancara, pengamatan, lan metodhe kang manfaatake dokumentasi. Panliten iki nggunakake metodhe dheskriptif kualitatif. Sudaryanto (1993:62) ngandharake dheskriptif kualitatif yaiku panliten kang nengenake kanyatan utawa tandha-tandha empiris kang ana sajrone pribadine panutur. Panliten dheskriptif minangka panliten kang nuduhake

anane kanyatan ing lapangan kang duweni sesambungan karo panliten iki.

Panliten dheskriptif nganalisis kanyatan-kanyatan kanthi nggunakake cara observasi langsung. Kanthi ancangan dheskriptif kualitatif, panliten iki dikarepake bisa ngolehake gegambaran kang cetha lan objektif ngenani implikatur sajrone pacaturan basa Jawa ing para mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan Surabaya. Ana telung cara kang ditindakake, yaiku nyepakake dhata, nganalisis dhata, lan ngrumusake asile panliten.

Jinis lan Sipat Panliten

Panliten iki kalebu panliten etnografi komunikasi. Etnografi komunikasi nyinaoni pola-pola tumindak komunikasi sing bisa diwawas lan direkam (Ibrahim, 2004:205). Miturut Titscher (2009:156), etnografi komunikasi nyinaoni tindak tutur sajrone kedadeyan tutur lan munjerake konteks. Fitch lan Philipsen (sajrone Titscher, 2009:150) nambahi yen etnografi komunikasi sing dirembug yaiku pola-pola tuturan adhedhasar tatacarane lan bisa nggambarake pola panguripan sosial ing masyarakat tartamtu. Semana uga panliten iki bakal njlentrehake implikatur sajrone basa panyuwunan sing digayutake karo konteks (struktur sosial, relasi sosial lan kahanan sosial uga sumber tindak tutur). Panliten iki bakal ngandharake dhata-dhata sing wis kasil diwawas, sadhap, lan pancing banjur ditulis adhedhasar jinis-jinis implikatur. Pungkasan, dhata-dhata kasebut bakal dianalisis kanthi munjerake konteks sosial sajrone implikatur sajrone basa panyuwunan.

Jinis panliten etnografi nduweni sipat-sipat sing mligi. Miturut Titscher (2009:152), sing ditengenake ing jinis panliten etnografi yaiku nalika panliti nglumpukake dhata. Jlentrehan dhata mung kanggo guna tambahan njlentrehake laporan observasi. Panglumpuke dhata lan jlentrehan dhata nduweni gegayutan dialektif. Miturut Hammersley & Atkinson (sajrone Titscher, 2009:152), tegese gegayutan dialektif yaiku jlentrehan dhata dudu sawijine perangan sing kapisah karo panglumpuke dhata sajrone panliten. Panliten etnografis munjerake konteks kanggo njlentrehake dhata. Adhedhasar pamanggihe para ahli kasebut, panliten implikatur sajrone basa panyuwunan iki nglumpukake dhata lan njlentrehake dhata kanthi nggunakake konteks sosial sing kawujud ing tindak tutur. Panliten linguistik iki asipat dheskriptif. Titikan saka panliten dheskriptif, yaiku nggambarake konstituen-konstituen ujaran lan sesambungane ngenani semantik, sintaksis, lan fonologi, lumrahe uga awujud wujud gramatikal utawa variabel-variabel (Kridalaksana, 2008:47). Titikane nggunakake teori dhasar, konsep dhasar, modhel uga ancangan panliten bab basa kaya umume (Kridalaksana, 2008:18). Panliten asipat dheskriptif yaiku ngandharake basa kanthi wujud ukara.

Basa ing panliten iki didulu kanthi sinkronis yaiku basa sing nalika kuwi ditemokake. Dhata-dhata sing wis diklumpukake, banjur dijlentrehake adhedhasar konteks kanthi nggunakake ukara-ukara sing gampang dingerteni.

Ubarampe Panliten

Ing subbab iki bakal diandharake ngenani ubarampene panliten. Ubarampene panliten diperang dadi telu, yaiku (1) sumber dhata panliten, (2) dhata panliten, (3) instrumen panliten, lan (4) lokasi panliten. Luwih cethane ana ing andharan iki.

Sumber Dhata Panliten

Sumber dhata yaiku subjek saka ngendi anggone nemokake dhata kasebut Arikunto (1988:144). Sudaryanto (1993:35) ngandharake yen sumber dhata yaiku samubarang kang ngasilake utawa ngriptabasa kang temtu bisa ngasilake dhata utawa ngripta basa kang dimaksud biasane diarani narasumber. Sumbere dhata ing panliten iki asale saka cecaturane mahasiswa Universitas Negri Surabaya sing manggon ing Klurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya. Klurahan Lidah Wetan nduweni pitung RW sing salah sijine yaiku RW 03. Sumber dhata diasilake saka RT 3 sing ana ing RW 3 ing Klurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya.

Sumber dhata panliten iki uga saka informan panliten. Samarin (1988:42), ngandharake informan yaiku pawongan sing njangkepi panliti kanthi tuladha-tuladha basa, bilih minangka ulangan saka apa sing diandharake utawa minangka wujud ngenani apa sing mesthi diandharake wong liya. Sarat informan sajrone panliten iki, yaiku: (1) panutur asli basa sing diteliti, (2) ora cacad wicara, (3) sarujuk dadi informan, 4) kudu blaka, sabar, sumeh, lan ora emosional, lan 5) umur, jinis kelamin, uga status sosial bebas, ora kaiket, lan ora ditemtokake. Gunane informan sajrone panliten iki kanggo ngerteni umur, status sosial, uga kekarepane nindakake implikatur sajrone basa panyuwunan.

Sumber dhata mau banjur dikumpulake kanthi cara ndeleng, ngrungokake, lan takon. Panliten kualitatif, nindakake sakabehe proses kuwi kanthi sadhar, manut arah, lan tansah duweni ancas supaya pikantuk informasi kang diperlokake. Sumber dhata uga mujudake perangan kang baku sajrone panliten, antarane sumber dhata lan panliten kudu duweni sesambungan kang baku lan kuwat. Sumber dhata ing panliten iki asale saka cathethan kang wis kasil karekam sajrone pacaturan para mahasiswa Universitas Negri Surabaya kang kos ing Lidah Wetan Surabaya.

Dhata Panliten

Dhata yaiku bahan panliten. Dhata bisa sakabehane kanyatan kang bisa dadi bahan nyusun sawijine informasi utawa asale cathetan panliti kang diolah kanggo asile panliten. Dhata kang bener iku ngandhut teges ing sawalike dhata kang ana kasebut. Dhata minangka sakabehe informasi utawa bahan sing disadhiyakake alam (sajrone teges jembar) sing kudu digoleki lan disadhiyakake kanthi sengaja dening panliti sing cocog karo prakara sing bakal ditliti (Sudaryanto, 1993:3). Dhata sajrone panliten iki awujud ukara-ukara tindak tutur njaluk samubarang kang ngandhut implikatur sing wis kasil kacathet sawise nyemak lan nyathet tuturane warga ing Klurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya nalika cecaturan. Ukara-ukara sing kacathet uga sinartan konteks sosial ing sacedhake

Instrumen Panliten

Instrumen panliten sajrone panliten implikatur sajrone basa panyuwunan iki nduweni guna sing wigati banget. Instrumen minangka pirantine panliten supaya metodhe-metodhe sing dijupuk bisa gumathok (Arikunto, 2002:126). Instrumen panliten sing digunakake ana loro, yaiku instrumen utama lan instrumen panyengkuyung. Instrumen utama yaiku instrumen sing kudu ana lan wajib dianakake, dene instrumen panyengkuyung yaiku instrumen sing bisa nyengkuyung instrumen utama supaya bisa ngasilake asil sing maksimal sajrone panliten. Panliti ing panliten iki dadi instrumen utama. Panliti dadi instrumen utama amarga panliti sing nggolek dhata, nganalisis dhata, lan nulis panliten iki. Panliti bisa mbiji sawijine kahanan lan nduwe kuwasa nemtokake samubarang. Dene instrumen panyengkuyung ing panliten iki awujud alat utawa piranti sing bisa nyengkuyung nglumpukake dhata. Piranti kuwi awujud *Handphone (HP)*, pulpen sarta cathetan. Dene subjek sing dienggo sajrone panliten iki, yaiku pawongan sing ngandharake implikatur sajrone basa panyuwunan yaiku mahasiswa Universitas Negri Surabaya ing Klurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya.

Lokasi Panliten

Lokasi panliten iki ana ing Klurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya. Klurahan Lidah Wetan nduweni 7 RW lan 162 RT (Badan Pusat Statistik Kota Surabaya, 2018 sajrone <http://surabayakota.bps.go.id>, diakses tanggal 7 Juli 2019). Lokasi panliten iki munjer ing dalan Lidah Wetan, gang V, RT 03/RW 03, Kecamatan Lakarsantri, Surabaya, Jawa Timur. Pinilihe para mahasiswa Universitas Negri Surabaya sing manggon ing dalan Lidah Wetan, gang V, RT 03/RW 03, Kecamatan

Lakarsantri, Surabaya, Jawa Timur dadi objek panliten implikatur ing tindak tutur nyasmithani awit panliti minangka mahasiswa Universitas Negri Surabaya kang manggon ing papan kasebut. Kanthi dhasar kasebut panliti luwih ngerti konteks sosial ing para mahasiswa kuwi. Para mahasiswa ing Lidah Wetan Surabaya nggunakake basa Jawa kanggo cecaturan padinan. Para mahasiswa sing manggon ing gang V Lidah Wetan dumadi saka saperangan golongan wiwit saka golongan wong sugih, wong mlarat, lan wong kang nduwe sesambungan kekancan nganti raket lan ora raket. Para mahasiswa ing papan kuwi uga nduweni cara ngandharake implikatur kang beda-beda.

Tatacarane Panliten

Panliten ngenani implikatur sajrone basa panyuwunan iki nggunakake metodhe lan teknik panliten kang diperang dadi telung cara, yaiku (1) tata cara panglumpuke dhata, (2) tata cara panjlentrehe dhata, lan (3) tata cara panyuguhe asil panjlentrehe dhata (Sudaryanto, 1993:5). Dene Miturut Surana (2015:27), kanggo munjerake panliten bisa katindakake kanthi maneka metodhe, yaiku (1) anane dhata, (2) analisis dhata, lan (3) nyuguhake asil anaisis dhata. Saben tata cara kuwi nduweni ancangan lan teknik dhewe-dhewe. Ancangan lan teknik mau bakal diandharake kaya mangkene.

Tatacara Nglumpukake Dhata

Tata cara ngumpulke dhata, miturut Sugiyono (2014:82) minangka cak-cakan kang paling strategis sajrone panliten, amarga tujuwan kang utama sajrone panliten yaiku kanggo nglumpukake dhata. Tanpa meruhi tata cara ngumpulake dhata, mula panliti ora bakal pikantuk dhata kang gathuk karo standar kang ditetepake. Panglumpuke dhata bisa ditindakake ana ing panggonan, sumber, lan kanthi cara apa wae. Tata cara pangumpulan dhata yen dideleng saka carane bisa ditindakake kanthi observasi, wawancara, angket, dokumentasi lan gabungan saka cara kasebut. Tatacara sing dianggo nglumpukake dhata panliten yaiku nggunakake metodhe semak lan metodhe wicara (Sudaryanto, 1986:62). Diarani metodhe semak awit cara sing digunakake kanggo ngolehake dhata yaiku kanthi cara nyemak pawongan sing nggunakake basa (Mahsun, 2005:92). Mahsun (2005:95) uga ngandharake yen metodhe wicara cara sing digunakake kanggo ngolehake dhata kanthi cara cecaturan antarane panliti karo informan lan subjek.

Metodhe semak bisa dilakoni kanthi limang teknik yaiku teknik sadap, teknik semak mawa wicara, teknik semak tanpa wicara, teknik cathet lan teknik rekam. Teknik sing digunakake panliti sajrone metodhe semak iki yaiku teknik sadap, teknik semak mawa

wicara, teknik semak tanpa wicara, teknik cathet lan teknik rekam kanggo nglumpukake dhata implikatur sajrone basa panyuwunan.

Teknik sadap ing kene nduweni teges yen panliti anggone ngolehake dhata kanthi cara nyadhap (ndhelik-ndhelik) supaya antuk dhata implikatur sajrone basa panyuwunan. Teknik semak mawa wicara nduweni teges yen panliti melu wicara sinambi nyemak. Dene teknik semak tanpa wicara nduweni teges yen panliti mung nyawang sinambi nyemak cecaturan tanpa melu wicara. Teknik sabanjure yaiku teknik cathet, tegese nyathet sakabehe wedharan nganggo piranti tulis banjur ditulis nggunakake lambang basa utawa aksara.

Metodhe liya sing digunakake yaiku metodhe wicara. Metodhe wicara ing kene kanthi teknik wawancara lan teknik pancing. Teknik wawancara ing kene dileksanakake dening panliti karo narasumbere kanggo meruhi struktur sosial lan relasi sosial saka narasumber. Dene teknik pancing yaiku teknik sing digunakake panliti kanggo ngolehake dhata kanthi cara mancing narasumber supaya oleh dhata sing dikarepake.

Panganggone metodhe lan teknik-teknik kasebut dilarasake karo kahanane subjek panliten. Dhata sing dibutuhake ing panliten iki awujud lisan. Sawise kasil nglumpukake dhata banjur dhata kapilah-pilah miturut konteks. Pamilahe dhata ing kene yaiku adhedhasar jinise implikatur, pamilihe tembung, sarta tujuwan saka pacaturan kasebut. Dhata kang wis diolehi lan digolongake kasebut pungkasan bakal dijlentrehake kanthi cara dheskriptif.

Tatacara Njlentrehake Dhata

Sawise dhata sing dikarepake wis mlumpuk, dhata kasebut banjur diolah kanthi metodhe dheskriptif. Dhata sing wis dikumpulake banjur dijlentrehake kanthi metodhe dheskriptif miturut paugeran lan tatanan sing awujud tembung-tembung. Metodhe dheskriptif yaiku tatacara ngonceki dhata kanthi nggunakake tembung, dudu nggunakake angka sing bisa menahi sawenehe katrangan utawa andharan panliten adhedhasar dhata sing diasilake saka subjek panliten (Azwar, 1998:126). Tatacara njlentrehake dhata uga bisa nggunakake metodhe distribusional (Sudaryanto, 1993:13). Metodhe distribusional yaiku ngolah dhata arupa basa kanthi cara nemtokake perangane basa iku dhewe, utawa wujud lan blegere basa kang digunakake. Metodhe sing wis disebutake kasebut minangka metodhe sing bakal dienggo panliti kanggo njlentrehake dhata

Njlentrehake dhata yaiku proses kanggo nggoleki lan nyusun dhata kanthi sistematis, banjur merang dhata-dhata kasebut menyang kategori-kategori, ngandharake sajrone satuwan-satuwan, nidakake saintesa, nyusun pola, dipilih apa kang wigati lan apa kang arep

dituntingi, lan nggawe dudutan saengga bisa dingerteni Sugiyono (2014:89).

Dhata kang dianalisis sajrone panliten iki yaiku pacaturan para mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan Surabaya. Dhata kang dikarepake digolongake ing jinise implikatur. Sawise dhata wis kecekel, banjur dhata iku dionceki/diandharake maksud kang dikarepake panutur marang mitra tutur lan diandharake status sosial uga sesambungan antarane panutur lan mitra tutur liyane. Dene jinise implikatur wis dijlentrehake, banjur saka dhata kang dianalisis kuwi mau diandharake tujuwan implikatur sajrone basa panyuwunan. Dhata kang wis dikumpulake banjur dijlentrehake kanthi cara deskriptif miturut paugeran lan tatanan kang awujud tembung-tembung. Deskriptif yaiku tatacara ngonceki dhata kanthi nggunakake tembung, dudu nggunakake angka kang bisa menahi sawenehe katrangan utawa andharan panliten adhedhasar dhata kang diasilake saka subjek panliten. Sakabehe dhata ing panliten iki minangka wujud implikatur sajrone basa panyuwunan. Dhata-dhata kasebut dijlentrehake kanthi metodhe informal yaiku ngandharake kanthi nggunakake basa (Sudaryanto, 1993:144).

Tatacara Nyuguhake Asil Jlentrehan Dhata

Tatacara ngandharake asil njlentrehan dhata sajrone panliten iki, yaiku kanthi ngandharake asil jlentrehan dhata awujud laporan ngenani jinise-jinise implikatur sajrone pacaturan para mahasiswa ing Kelurahan Lidah Wetan, Kecamatan Lakarsantri, Kutha Surabaya. Kelurahan Lidah Wetan. Sajrone panliten iki, tata cara nyuguhake asile njlentrehan dhata yaiku kanthi ngandharake asil njlentrehake dhata awujud laporan ngenani jinise-jinise implikatur sajrone basa panyuwunan. Tatacara nyuguhake dhata ing panliten iki mung nggunakake metode informal. Metodhe informal yaiku ngandharake kanthi nggunakake tembung-tembung biyasa tanpa nggunakake rumus utawa simbol (Sudaryanto, 1993:144). Dhata kang wis digolongake marang jinise implikatur lan wis dijlentrehake banjur disuguhake kanthi jangkep antarane teks lan konteks. Teks arupa wedharan implikatur sajrone basa panyuwunan, yaiku tumindak cecaturan antarane panutur lan mitra tutur. Dene konteks sosial sing dijlentrehake yaiku ngenani struktur sosial sing arupa umur, jinise kelamin, status ekonomi sosial, relasi sosial, lan kahanan sosial antarane panutur lan mitra tutur.

ANDHARAN ASILE PANLITEN

Bab iki isine andharan ngenani (1) jinise implikatur sajrone Basa Panyuwunan lan (2) tujuwan kang kinandhut sajrone implikatur sajrone Basa Panyuwunan. Saben perangan bakal diandharake siji

mbaka siji kanthi cetha saengga bisa dingerteni apa wae jinise implikatur lan tujuwan kang kinandhut sajrone implikatur sajrone Basa Panyuwunan.

Jinis Implikatur Sajrone Basa Panyuwunan

Wujud implikatur kaperang dadi loro, yaiku implikatur konvensional lan implikatur konversasional (pacaturan). Pambada kaloro implikatur kasebut yaiku wujud kaloro implikatur kasebut gumantung marang kanyatan sajrone panganggone konvensional, utawa makna, wujud-wujud tartamtu lan ekspresi dene kang kaping loro kawiwitan saka anane prinsip umum kang ngatur tumindak lan cecaturan. Panliten iki bakal nggolongake uga ngandharake Basa panyuwunan utawa njaluk samubarangkale kalebu jinis implikatur konvensional lan implikatur konversasional (pacaturan) kasebut, luwih cethane bakal diandharake ing ngisor iki.

Jinis Implikatur Konvensional sajrone Basa Panyuwunan

Implikatur konvensional yaiku implikatur kang wujud tuturane bisa diwenehi implikasine jalaran makna kang kinandhut asipat panggah lan umum. Implikaturkonvensional kuwi bisa dingerteni saka teges kang gumathok lan ajeg. Jinis implikatur konvensional ana loro, yaiku 1) implikatur konvensional simbolik lan 2) implikatur konvensional non-simbolik. Pacaturan-pacaturan sajrone Basa Panyuwunan kang wis diklumpukake ing jinis implikatur konvensional ing ngisor bakal diandharake kanthi nggolongake implikatur konvensional simbolik lan implikatur konvensional non-simbolik.

Jinis Implikatur Konvensional Simbolik sajrone Basa Panyuwunan

Implikatur konvensional simbolik mujudake implikatur kang duweni titikan panganggone simbol. Simbol kang dimaksud ing kene yaiku tandha kang makili wujud basa, kaya swara, fonem, morfem, utawa tembung kang asipat konvensional. Implikatur konvensional simbolik sajrone Basa Panyuwunan duweni titikan yaiku anane solahe raga saka panutur utawa mitra tutur kang makili apa kang dikarepake lan dirasakake lan basa kang dibarengi karo ekspresi lan swasana kang makili kekarepne panutur utawa mitra tutur. Solahe raga saka panutur utawa mitra tutur kalebu simbol utawa tandha saka perangan awak kang nduweni ancas kayata menahi prentah, menging, nyarujuki. Implikatur konvensional simbolik kang nggunakake ekspresi-ekspresi kang kinandhut sajrone Basa panyuwunan utawa njaluk samubarangkuwi mau bakal luwih nguripake tuturan kasebut, lan melu nyiptakake swasana. Basa panyuwunan utawa njaluk samubarangkale dumadi

antarane mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan, Surabaya kang wis diklumpukake ing jinis implikatur konvensional simbolik bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Heni : Dhik, hayo! (sirahe gedheg-gedheg sawise mengo amarga weruh yen wedhake digawe dolanan)
'Dek, Hayo! (kepalanya geleng-geleng setelah menoleh karena tau kalo bedaknya dibuat mainan)'

Arum: Iya, Mbak!

'Iya, Mbak!'

(Lidah Wetan/10/September/2018)

Tuturan implikatur konvensional simbolik kasebut dituturake dening panutur (Heni) kanthi umur enom jinis kelamin wadon, lan status ekonomi sosiale cendhek. Dene mitra tuture (Arum) uga nduweni umur enom, jinis kelamin wadon, lan status ekonomi sosial cendhek. Sesambungan antarane panutur lan mitra tutur yaiku relasi kanca raket. Pacaturan kasebut dumadi ing wayah sore. Dene kahanan sosiale yaiku ora resmi. Basa panyuwunan utawa njaluk samubarang iki kalebu jinis implikatur konvensional simbolik.

Dhata (1) kasebut kalebu implikatur konvensional simbolik amarga anane tuturan kang mawa tandha (ngodhe) kanthi saperangan tetembungan sing uga dibarengi solahe raga sirah godheg-godheg. Tuturan kang dibarengi solahe raga yaiku sirah godheg-godheg minangka tandha utawa simbol. Pacaturan kasebut nuduhake yen panutur njaluk supaya wedhake ora digawe dolanan dening mitra tutur. Mitra tutur kasil menahi teges luwih saka panutur kang nduweni makna luwih amba tinimbang asline. Tandha saka panutur banjur ditindakake dening mitra tutur. Implikatur saka pacaturan kasebut yaiku panutur njaluk supaya mitra tutur ora gawe dolanan wedhake. Konteks saka pacaturan implikatur konvensional simbolik kasebut yaiku pacaturan kanca sakamar ing kos Lidah Wetan kang menging dolanan wedhak.

Jinis Implikatur Konvensional Non-Simbolik sajrone Basa Panyuwunan

Implikatur konvensional non-simbolik mujudake implikatur kang tanpa simbol. Implikatur konvensional non-simbolik sajrone Basa panyuwunan utawa njaluk samubarangyaiku bisa dingerteni implikatur kang tanpa simbol lan bisa dingerteni implikasine lumantar tembung-tembung kang digunakake sajrone Basa Panyuwunan. Basa panyuwunan utawa njaluk samubarangkale dumadi antarane mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan, Surabaya kang wis diklumpukake ing jinis implikatur konvensional non-simbolik bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

- Retno : Lek tak delok lemarimu wis ora muat, klambimu wayahe milih sing ora kanggo, Mbak!
'Kalo dilihat lemarimu sudah enggak muat, bajumu waktunya dipilih mana yang enggak dipakai, Mbak!'
- Tiwi : Gawanen ya ora apa-apa hlo.
'Bawa aja enggak apa-apa kok.'
- Retno : Wah ya kebeneran oleh lungsuran.
Hahaha.
'Wah ya kebetulan dapat lungsuran.
Hahaha.'

(Lidah Wetan/8/Oktobre/2018)

Tuturan implikatur konvensional non-simbolik kasebut dituturake dening panutur (Retno) kanthi umur enom jinis kelamin wadon, lan status ekonomi sosiale cendhek. Dene mitra tutur (Tiwi) uga nduweni umur enom, jinis kelamin wadon, lan status ekonomi sosial cendhek. Sesambungan antarane panutur lan mitra tutur yaiku relasi kanca raket. Pacaturan kasebut dumadi ing wayah sore. Kahanan sosial ing pacaturan kasebut yaiku ora resmi. Basa panyuwunan utawa njaluk samubarang iki kalebu jinis implikatur konvensional non-simbolik.

Dhata (20) kasebut kalebu jinis implikatur konvensional non-simbolik amarga sajrone pacaturan ora tuwuh utawa ora ana simbol (tanda) kang katon. Implikatur saka pacaturan kasebut yaiku panutur nduweni kekarepan njaluk barang yaiku klambi dening mitra tutur. Implikatur konvensional non-simbolik kang ana sajrone dhata bisa dideleng anane tuturan panutur yaiku 'Lek tak delok lemarimu wis ora muat, klambimu wayahe milih sing ora kanggo, Mbak!'. Pacaturan kasebut nuduhake yen panutur njaluk barang yaiku klambi dening mitra tutur. Mitra tutur kasil menehi teges luwih saka panutur kang nduweni makna luwih tinimbang tuturan asline. Konteks saka pacaturan implikatur konvensional non-simbolik kasebut yaiku mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan kang lagi njaluk barang.

Jinis Implikatur Konversasional sajrone Basa Panyuwunan

Implikatur konversasional utawa implikatur pacaturan tuwuh ing sawijine tindak tutur. Implikatur pacaturan asipat tempore lan non-konvensional. Implikatur konversasional bisa ditegesi yaiku ngandharake bab kang dianggep, ditegesi, utawa dikarepake dening panutur bisa beda karo kang diandharake panutur. Implikatur konversasional/pacaturan kaperang maneh dadi loro, yaiku implikatur pacaturan umum lan implikatur pacaturan khusus/mligi. Basa panyuwunan utawa njaluk samubarang dumadi antarane mahasiswa kang kos

ing Lidah Wetan, Surabaya kang wis diklumpukake ing jinis implikatur konversasional umum lan implikatur konversasional mligi bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Jinis Implikatur Konversasional Umum sajrone Basa Panyuwunan

Implikatur pacaturan umum ora nduwe lelandhesan utawa paugeran khusus/ mligi lan konteks tuuran kang diajab bisa menehi dudutan utawa makna tambahan saka anane tuturan. Implikatur pacaturan umum sajrone Basa panyuwunan utawa njaluk samubarang yaiku implikatur kang ora migunakake konteks mligi sajrone tindak tutur njaluk samubarang. Basa panyuwunan utawa njaluk samubarang dumadi antarane mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan, Surabaya kang wis diklumpukake ing jinis implikatur konversasional umum bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

- Tanti : Panas-panas ngene iki penake tuku es jus ning gang 5 Rek!
'Panas-panas kayak gini enaknya beli es jus di gang 5 Rek!'
- Novi : Padha Rek, ndang Tiw, jare mengkatene metu njupuk laundryn, menisan!
'Sama Rek, cepet Tiw, katanya tadi mau keluar ambil laundryn, sekalian!'
- Tiwi : Emoh, lek dhewe.
'Enggak mau, kalo sendiri.'
- Sofi : Yawis, ayo karo aku.
'Yaudah, ayo sama aku'
- Tiwi : Oke budhal.
'Oke berangkat.'

(Lidah Wetan/5/ Desember /2018)

Tuturan implikatur konversasional umum kasebut dituturake dening panutur (Tanti) kanthi umur enom jinis kelamin wadon, lan status ekonomi sosiale cendhek. Dene mitra tutur (Tiwi) uga nduweni umur enom, jinis kelamin wadon, lan status ekonomi sosial cendhek. Sesambungan antarane panutur lan mitra tutur yaiku relasi kanca raket. Pacaturan kasebut dumadi ing wayah awan. Kahanan sosial ing pacaturan kasebut yaiku ora resmi. Basa panyuwunan utawa njaluk samubarang iki kalebu jinis implikatur konversasional umum.

Dhata (96) kasebut kalebu jinis implikatur konversasional umum amarga sajrone pacaturan kasebut ora nduwe lelandhesan utawa paugeran khusus/ mligi. Implikatur saka pacaturan kasebut yaiku panutur nduweni kekarepan njaluk diterake tuku panganan dening mitra tutur. Pacaturan kasebut nuduhake yen panutur ngajak tuku es mitra tutur. Mitra tutur kasil menehi teges luwih saka panutur kang nduweni makna luwih tinimbang

tuturan asline banjur mitra tutur nyagahi kanggo ngeterake panutur.

Konteks saka pacaturan implikatur konversasional umum kasebut yaiku mahasiswa kang kos ing Lidah Wetan kang lagi ngajak kancane tuku es.

Tujuan Kang Kinandhut Sajrone Implikatur sajrone Basa Panyuwunan

Implikatur minangka maksud kang sinirat sajrone tuturan. Implikatur ing kene bisa diarani minangka tindak tutur. Mula saka kuwi, implikatur nduweni tujuan tartamtu. Tujuan implikatur bisa digambarake saka maksud kang diandharake dening panutur marang mitra tutur ing antarane yaiku, implikatur kanthi tujuan *ekspresif* lan implikatur kanthi tujuan *direktif*. Kanggo nganalisis tujuan implikatur, umume digayutake karo tindak ilokusi sajrone kesantunan kabasan. Tujuan implikatur sajrone Basa panyuwunan utawa njaluk samubarangbisa andharake ing ngisor iki.

Implikatur kanthi Tujuan Ekspresif

Implikatur ekspresif kang katon sajrone implikatur sajrone Basa Panyuwunan ing antarane duweni tujuan minangka pasemon, panyaru, pepujen. Sabanjure bakal dijlentrehake implikatur kang nduweni tujuan ekspresif sajrone tindak tutur njaluk samubarang.

Implikatur kanthi Tujuan Ekspresif “Pasemon”

- Retno : Iki kamar apa kapal pecah?
‘Ini kamar apa kapal pecah?’
- Wibi : Haha, sik aras-arasan ngringkesi.
‘Haha, masih malas beresin.’
- Retno : Cah wedok kok malesan.
‘Anak perempuan kok malas.’
- Wibi : Iya, mari ngene ringkes-ringkes.
‘Iya, habis ini di beresin.’
- Retno : Kae isah-isahan ya mandhung kaya gunung.
‘Itu cucian piring juga numpuk seperti gunung.’
- Wibi : Sabunku entek lo.
‘Sabunku habis ini lo.’
- Retno : Gawe sabunku kana!
‘Pakek sabunku sana!’
- Wibi : Ora weruh panggone.
‘Enggak tau tempatnya.’
- Retno : Ning wadah biasane!
‘Di tempat biasanya!’
- Wibi : Ngisor kompor?
‘Di bawah kompor?’
- Retno : Iya.
‘Iya.’

Tuturan kasebut nuduhake anane implikatur kanthi tujuan ekspresif pasemon. Panutur nyemoni mitra tutur ngenani kamare mitra tutur kang koyo kapal pecah supoyo diringkesi. Sajrone pacaturan kasebut panutur nyemoni kanthi nyebut yen kamare koyo kapal pecah. Banjur mitra tutur nanggapi maksud soko panutur yaiku menahi pangerten marang panutur yen dheweke lagi aras-arasan. Tuturan ing dhuwur nduweni tujuan kanggo nyemoni pihak tartamtu. Pasemon kasebut sinirat ing tuturan “Iki kamar apa kapal pecah?” utawa “Kae isah-isahan ya mandhung kaya gunung”. Tuturan kasebut dituturake dening panutur lan mitra tutur. Kang ngerembuk marang salah sawijine bab kang nduweni maksud nyemoni mitro tutur supaya dadi wong kang resikan.

Implikatur kanthi Tujuan Ekspresif “Panyaru”

- Nurma : Senenge upama preian ngene iki isa mlaku mlaku nyang ngendi ngono?
‘Senangnya kalo liburan gini bisa jalan-jalan kemana gitu?’
- Rezha : Ayoh ngko ndek PTC.
‘Ayo nanti ke PTC.’
- Nurma : Budhal.
‘Berangkat.’

Tuturan kasebut nuduhake anane implikatur kanthi tujuan ekspresif panyaru. Panutur menahi panyaru mitra tutur supaya diajak mlaku-mlaku menyang PTC. Sajrone pacaturan kasebut panutur menahi panyaru kanthi nyebut yen umpama preian isa mlaku-mlaku menyang PTC. Banjur mitra tutur nanggapi maksud saka panutur yaiku nyarujuki. Tuturan ing dhuwur nduweni tujuan kanggo nyaru pihak tartamtu. Panyaru kasebut sinirat ing tuturan “Senenge upama preian ngene iki isa mlaku mlaku nyang ngendi ngono?”. Tuturan kasebut dituturake dening panutur amarga panutur ngrasa yen anggane bebarengan kekancan wis suwi nanging arang dolan bareng lan panutur nduweni tujuan kanggo ngraketake pasedulurane kanca sakose.

Implikatur kanthi Tujuan Ekspresif “Pepujen”

- Dimi : Tanti, sepatumu kok apik ya?
‘Tanti, sepatumu kok bagus ya?’
- Tanti : Iya Dim, lak numbasne Ibukku ndek pasar Warujayeng pas mulih wingi.
‘Iya Dim, dibelikan Ibukku dipasar Watudandang waktu pulang kemarin.’
- Dimi : Aku kuliah jam 7 Tant.
‘Aku kuliah jam 7 Tant.’
- Tanti : Woo, iya Dim titipane Dilla?
‘Woo, iya Dim titipannya Dilla?’
- Dimi : Iya gawanan rene.
‘Iya bawakan kesini.’

Tanti : Oke.
'Oke.'

Tuturan kasebut nuduhake anane implikatur kanthi tujuwan ekspresif pepujen. Panutur muji mitra tutur ngenani sepatune mitra tutur kang apik. Sajrone pacaturan kasebut panutur memuji kanthi nyebut yen sepattu kang di nduweni mitra tutur katon apik. Tuturan ing dhuwur nduweni tujuan kanggo nmemuji pihak tartamtu. Pasemon kasebut sinirat ing tuturan "Tanti, sepatumu kok apik ya?". Tuturan kasebut dituturake dening panutur lan mitra tutur kang ngerembug marang salah sawijine bab kang nduweni maksut memuji mitra tutur.

Implikatur kanthi Tujuwan Direktif

Implikatur *direktif* kang ana sajrone implikatur sajrone Basa Panyuwunan ing antarane duweni tujuwan kanggo mrentah, ngajak, ngarepake jaluk tulung, lan menehi saran.

Implikatur kanthi Tujuwan Direktif "Mrentah"

Sofi : Nggik, Anggik?
'Nggik, Anggik?'

Anggik : Nyapo, Mbak?
'Kenapa, Mbak?'

Sofi : Dhuwitku nganggur iki. Aku kok pengin mie ayam? (karo tangane nduding bakul mie ayam sing lewat ing ngarep kos)
'Uangku nganggur nih. Aku kok kepingin mie ayam?' (sambal tanganya menunjuk kearah tukang jualan mie ayam yang lewat didepan kos)'

Anggik : Kene tak tukokne, aku pisan ya! (budhal tuku mie ayam).
'Sini aku belikan, aku sekalian ya! (berangkat beli mie ayam).'

Tuturan kasebut nuduhake anane implikatur kanthi tujuwan direktif mrentah. Tuturan sajrone pacatura ing nduwur ngenani salah sawijine mahasiswa kang kos kang lagi mrentah supaya ditukokake mie ayam. Tuturan ing dhuwur nduweni tujuan kanggo mrentah pihak tartamtu. Tujuwan mrentah katon ing tuturan "Dhuwitku nganggur iki. Aku kok pengin mie ayam?" kang dituturake dening panutur. Panutur ngndarake tuturan kasebut amarga panutur kepingin mangan mie ayam.

Implikatur kanthi Tujuwan Direktif "Ngajak"

Sofi : Aku sumpek kakean tugas, gak pengen ngejak aku mlaku-mlaku nandi ta?
'Aku jenuh kebanyakan tugas, enggak pengen ngajak

aku jalan-jalan kemana gitu?'

Novi : Hlo ayo hlo kapan?
'Lo ayo kapan?'

Sofi : Sik ngenteni tugasku rampung kabeh.

'Sebentar nunggu tugasku selesai semua.'

Novi : Iya, mari iki wae, golek es degan ya. Tugase diseleh dhisik.

'Iya, habis ini aja, myari es degan ya. Tugasnya ditaruh dulu.'

Tuturan kasebut nuduhake anane implikatur kanthi tujuwan direktif ngajak. Tuturan sajrone pacaturan ing nduwur ngenani panutur kang ngaakn kancane dolan bareng. Tuturan ing dhuwur nduweni tujuan kanggo ngajak pihak tartamtu. Tujuwan ngajak katon ing tuturan "Aku sumpek kakean tugas, gak pengen ngejak aku mlaku-mlaku nandi ta?" kang dituturake dening panutur. Panutur ngandarake kepinginane ngajak kancane supaya gelem diajak dolan bareng supaya bisa ngraketake paseduluran.

Implikatur kanthi Tujuwan Direktif "Ngarepake"

Tanti : Katone sega gorengmu kok enak ya, Tiw?

'Kelihatannya nasi goreng mu enak ya, Tiw?'

Tiwi : Iki hlo, Tanti. Jupuka!'
'Ini lo. Tanti. Ambil aja!'

Tanti : Hmmm. Kasinen jebule.
'Hmmm. Keasinan ternyata.'

Tiwi : Kae hlo ngombene ning mburimu, botol ireng.
'Itu lo minumnya di belakangmu, botol hitam.'

Tanti : Kok peka, hahaha. Sipp (jempol tangane dituduhke)

'Kok peka, hahaha. Sipp (jempol tangannya di tunjukkan)'

Tuturan kasebut nuduhake anane implikatur kanthi tujuwan derektif ngarepake. Panutur ngarepake samubarang marang mitra tutur. Sajrone pacaturan kasebut panutur ngarepake kanthi nyebut yen sega goreng kang di nduweni mitra tutur katon enak. Tuturan ing dhuwur nduweni tujuan kanggo ngarepake samubarang saka pihak tartamtu. Pasemon kasebut sinirat ing tuturan "Katone sega gorengmu kok enak ya, Tiw?". Tuturan kasebut dituturake dening panutur lan mitra tutur kang ngerembug marang salah sawijine bab kang nduweni maksut ngarepake samubarang saka mitra tutur.

Implikatur kanthi Tujuwan Direktif “Jaluk Tulung”

- Novi : Tiw, tulung, mumpung awakmu ngadeg!
(karo nuding kopere ing ndhuwur lemari).
‘Tiw, tolong, mumpung kamu yang berdiri! (sambal menunjuk kopernya yang diatas lemari).’
- Tiwi : Kene tak jupukna! (ngewangi Novi njupukake koper ing ndhuwur lemari).
‘Sini tak ambil! (bantuin Novi ngambil koper diatas lemari).’

Tuturan kasebut nuduhake anane implikatur kanthi tujuwan direktif njaluk tulung. Panutur nduweni keparepan njaluk tulung marng mitra tutur supaya dijupukake koper ing ndhuwur lemari. Tuturan ing dhuwur nduweni tujuwan kanggo njaluk tulung. Tujuwan njaluk tulung kasebut sinirat ing tuturan “Tiw, tulung, mumpung awakmu ngadeg! (karo nuding kopere ing ndhuwur lemari)”. Tuturan kasebut dituturake dening panutur lan mitra tutur kang ngerembug marang salah sawijine bab kang nduweni maksut njaluk tulung marang mitra tutur.

Implikatur kanthi Tujuwan Direktif “Menehi Saran”

- Retno : Lek tak delok lemarimu wis ora muat, klambimu wayahe milih sing ora kanggo, Mbak!
‘Kalo dilihat lemarimu sudah enggak muat, bajumu waktunya dipilih mana yang enggak dipakai, Mbak!’
- Tiwi : Gawanen ya ora apa-apa hlo.
‘Bawa aja enggak apa-apa kok.’
- Retno : Wah ya kebenaran oleh lungsuran. Hahaha.
‘Wah ya kebetulan dapat lungsuran. Hahaha.’

Tuturan kasebut nuduhake anane implikatur kanthi tujuwan direktif menehi saran. Tuturan sajrone ing nduwssur ngenani menehi pamrayogo marang kancane supaya milih klambi sing ora kanggo, amarga yen ora dipilih bakal di pangan tikus. Tuturan ing dhuwur nduweni tujuan kanggo menehi pamrayoga. Tujuan menehi pamrayoga katon ing tuturan “Lek tak delok lemarimu wis ora muat, klambimu wayahe milih sing ora kanggo, Mbak!”. kang dituturake dening panutur. Panutur ngandharake ungkapan kasebut amarga panutur menehi pamrayoga marang kancane supaya milih klambine sing ora kanggo.

PANUTUP

Dudutan

Panliten prekara implikatur sajrone basa panyuwunan kasebut ngasilake wujud implikatur kang ana ing tindak tutur para mahasiswa kang kos ing Kelurahan Lidah Wetan Kecamatan Lakarsantri Kutha Surabaya. Bisa didudut yen asile panliten ngenani implikatur sajrone basa panyuwunan yaiku ngandharake lan njlentrehake jinise implikatur konvensional lan jinise implikatur konversasional sajrone basa panyuwunan lan tujuwan implikatur sajrone basa panyuwunan. Sajrone basa panyuwunan kang kalebu ing jinis implikatur konvensional kasebut kaperang dadi 16 sajrone basa panyuwunan kalebu jinis implikatur konvensional simbolik lan 77 sajrone basa panyuwunan kalebu jinis implikatur konvensional non-simbolik. Sajrone basa panyuwunan kang kalebu ing jinis implikatur konversasional kasebut kaperang dadi 3 sajrone basa panyuwunan kang kalebu jinis implikatur konversasional umum lan 3 sajrone basa panyuwunan kang kalebu jinis implikatur konversasional mligi. Uga tujuwan kang kinandhut ing implikatur sajrone sajrone basa panyuwunan kang kaperang dadi 2 yaiku implikatur kanthi tujuwan ekspresif, ing tujuwan ekspresif kaperang maneh dadi 3 yaiku implikatur kanthi tujuwan ekspresif (pasemon), implikatur kanthi tujuwan ekspresif (panyaru), lan implikatur kanthi tujuwan ekspresif (pepujen), lan implikatur kanthi tujuwan direktif kaperang dadi 5 yaiku implikatur kanthi tujuwan direktif (mrentah), implikatur kanthi tujuwan direktif (ngajak), implikatur kanthi tujuwan direktif (ngarepake), implikatur kanthi tujuwan direktif (njaluk tulung), lan implikatur kanthi tujuwan direktif (menehi pamrayoga).

Pamrayoga

Panliten iki isih akeh lupute, mula panliti ngarepake ana panyaru kang asipat mangun supaya panliten sabanjure bisa kasil luwih apik. Saliyane iku panliti uga menehake pamrayoga kanggo panliten ngenani implikatur sajrone basa panyuwunan, yaiku (1) isih akeh panliten ngenani implikatur ing basa Jawa kang durung diteliti kanthi jero, mligine kanggo para mahasiswa basa Jawa diajab bisa luwih sregep nindakake panliten ngenani implikatur ing basa Jawa, (2) panliten ngenani implikatur ing basa Jawa mligine implikatur sajrone basa panyuwunan sing wis ana, mesthine nduweni luput lan kurang, mula diajab ana panliten kang bisa menehi koreksi tumrap asile panliten iki.

Kapustakan

Alamsyah, Teuku. 2010. *Pragmatik*. Modul tidak diterbitkan. Banda Aceh: FKIP Unsyiah.

- Arikunto, Suharsimi. 2002. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktek*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Azwar, Saifuddin. 1988. *Metode Penelitian*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Brown, Gilian and George Yule. 1996. *Analisis Wacana* (terj. Soetikno, I). Jakarta: Gramedia Pustaka Utama
- Chaer, Abdul. 2004. *Tata Bahasa Praktis Bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Chaer, Abdul. 2010. *Kesantunan Berbahasa*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Cummings, Louise. 1999. *Pragmatik Sebuah Perspektif Multidisipliner (Jarwan)*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Djasudarma, T Fatimah. 2010. *Metode Linguistik: Ancangan Metode Penelitian dan Kajian*. Bandung: Reitika Aditama.
- Gerald, Gazdar. 1979. *Pragmatics, Implicature, Presuposition and Logical Form*. England: Academic Press.
- Grice, H. P. 1975. *Logic and Conversation*. New York: Oxford University Press
- Gunarwan, Asim. 2007. *Pragmatik: Teori dan Kajian Nusantara*. Jakarta: Universitas Atmajaya
- Hartmann, R.R.K., & Stork, F.C. 1973. *Dictionary of Language and Linguistic*. London: Applied Science Publisher.
- Ibrahim, Abdul Syukur. 2004. *Panduan Penelitian Etnografi Komunikasi*. Surabaya: Usaha Nasional.
- Kushartanti, dkk. 2005. *Pesona Bahasa: Langkah Awal Memahami Linguistik*. Jakarta: PT. Gramedia Pustaka Utama
- Leech, Geoffrey. 1993. *Prinsip-prinsip Pragmatik Terjemahan M.D.D. Oka*. Jakarta: Penerbit Universitas Indonesia.
- Levinson, Stephen C. 1991. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John. 1995. *Linguistics Semantic and Introductions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mahsun. 2005. *Metode Penelitian Bahasa*. Jakarta: Raja Grafindo Persada.
- Moleong, Lexy J. 2012. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: Remaja Rosdakarya.
- Mulyana, Deddy. 2005. *Ilmu Komunikasi Suatu Pengantar*. Bandung: PT. Remaja Rosdakarya.
- Nababan, P.W.J. 1987. *Ilmu Pragmatik (Teori dan Penerapannya)*. Jakarta: Depdikbud.
- Nadar, FX. 2009. *Pragmatik dan Penelitian Pragmatik*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Parera, J.D. 1990. *Pengantar Semantik*. Jakarta: Erlangga.
- Prayitno, Harun Joko. 2011. *Kesantunan Sosiopragmatik*. Surakarta: Universitas Muhammadiyah Press
- Purwo, Kaswanti Bambang. 1990. *Prgmatik dan Pengajaran Bahasa: Menyibak Kurikulum 1984*. Yogyakarta: Kanisius.
- Putrayasa, I.B. 2014. *Pragmatik*. Yogyakarta: Graha Ilmu.
- Sudaryanto. 1986. *Metode Linguistik: Bagian Pertama: ke Arah Memahami Metode Linguistik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik: Bagian Kedua: Metode dan Aneka Teknik Pengumpulan Data*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Sudaryanto. 1993. *Metodhe dan Aneka analisis Bahasa Pengantar Penelitian Wahana Kebudayaan secara Linguistik*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.
- Sugiyono. 2006. *Memahami Penelitian Kualitatif*. Bandung: Alfabet.
- Tarigan, Henry Guntur. 2009. *Pengkajian Pragmatik*. Bandung: Angkasa.
- Titscher, Stefan. 2009. *Metode Analisis Teks & Wacana*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.

Wijana, I. Dewa Putu.1996. *Dasar-Dasar Pragmatik*.Yogyakarta: Andi

Wijana, I Dewa Putu & Rohmadi, Muhammad. 2009. *Analisis Wacana Pragmatik Kajian Teori dan Analisis*. Surakarta: Yuma Pustaka.

Yule, George. 2006. *Pragmatik*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar

Jurnal

Surana, I Dewa Putu Wijana, S. U. M. A., & Poedjosoedarmo, S. (2015). Variasi Bahasa Dalam Stiker Humor (Doctoral dissertation, Universitas Gadjah Mada).(online)sajrone (http://etd.repository.ugm.ac.id/index.php?mod=book_detail&sub=BookDetail&act=view&typ=h&buku_id=87892&obyek_id=4&unitid=&jenis_id=). Diakses tanggal 6 Februari 2019, jam 20.00 WIB.

Pranowo. 1999. *Memahami Sasmita dalam Bahasa Jawa (Kajian Secara Pragmatik)*. (online) sajrone (<https://lib.atmajaya.ac.id>). Diakses tanggal 5 Februari 2019, jam 23.22 WIB).

Website

Badan Pusat Statistik Kota Surabaya, 2018 sajrone <http://surabayakota.bps.go.id>, diakses tanggal 7 Juli 2019), jam 21:53 WIB

